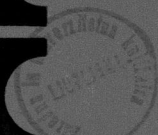


**JEZIK IN  
SLOVSTVO**

letnik XXII — leto 1976/77 — št. 3



# Jezik in slovstvo

Letnik XXII, številka 3

Ljubljana, december 1976/77

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številčk)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Jože Koruza, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Berta Golob (metodika), Breda Pogorelec (jezikoslovje), Jože Koruza (slovstvena zgodovina) in Aleksander Skaza (primerjalna slavistika)

Tehnični urednik Ivo Graul

Svel časopisa: Berta Golob, Ivo Graul, Marjan Javornik, Jože Koruza, Mira Medved, Jože Munda, Breda Pogorelec, Aleksander Skaza, Marija Smolič, Marjeta Vasič (predsednik), Pavle Vozlič, France Vurnik

Tiska Aero, kemična, grafična in papirna industrija Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun: Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani 50100-678-45265

Letna naročnina 80.— din, polletna 40.— din, posamezna številka 10.— din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjenikih, 40.— din

Za tujino celoletna naročnina 150.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Revijo gmotno podpira Kulturna skupnost SRS, razliko med polno in znižano ceno za dijake in študente pa krije Republiška izobraževalna skupnost SRS

---

## Vsebina tretje številke

### Razprave in članki

65 *Marija Pirjevec* Ivan Cankar in Trst

72 *Ziva Gruđen* Prispevek k spoznanju jezikovne situacije tržaških Slovencev

79 *Stanko Kotnik* Metodični pogled na učno snov

### V spomin

84 *Matjaž Kmecl* Evgenija Ivanovna Rjabova

86 *I. V. Čurkina / M. Kranjec* Bibliografija znanstvenih del E. I. Rjabove

### Jubilant

87 *Boris Urbančič* Sedemdesetletnica dr. Otona Berkopca

### Slovenščina v javni rabi

89 *Paolo Petricig* Pobude za spoznavanje in utrditev slovenskega jezika pri doraščajoči mladini v Beneški Sloveniji

### Metodične izkušnje

95 *Urška Snedic* Odpravljanje najbolj pogostih jezikovnih napak

### Iz delovanja Slavističnega društva Slovenije

3/3 *Marija Stanonik* Neznano slovensko narodnoosvobodilno pesništvo 1941—1945

Marija Pirjevec

Univerza v Trstu

## IVAN CANKAR IN TRST\*

»Ljubljana je srce Slovenije, Trst pa so njena pljuča«, je poudaril Cankar v svojem zadnjem predavanju v Trstu in s tem označil svoj odnos do našega mesta.<sup>1</sup> Vključeval ga je v svojo predstavo o Sloveniji, ne da bi pri tem dosti razmišljal o njegovi etnično tako raznoliki podobi. Cankar se je živo zavedal, da je za slovenski narod dostop do morja življenjskega pomena, videl pa je tudi moč gospodarskih vezi, ki vključujejo Trst v njegovo naravno zaledje. Seveda ni zapiral oči pred problemom, ki bi ga v Sloveniji, kakršno si je predstavljal, povzročil obstoj močne italijanske manjšine. Vendar ga ni dramatiziral, saj je bil prepričan, da je mogoče manjšinska vprašanja rešiti s priznavanjem vseh kulturnih in civilnih pravic tujerodnih državljanov.

Zavest o pripadnosti Trsta v slovenski nacionalni, kulturni in ekonomski prostor je proti koncu stoletja, ko je Cankar začel s svojim publicističnim delovanjem, postajala v našem javnem življenju vedno jasnejša. V osemdesetih letih je namreč mogoče opaziti pomemben prelom v procesu raznarodovanja, ki so mu bili podvrženi številni Slovenci, ko so iz bližnje in daljne okolice prihajali v mesto iskat dela in kruha. V devetnajstem stoletju je Trst doživel izreden demografski razmah. Še v začetku stoletja je štel približno 30.000 prebivalcev, na koncu pa skoraj 180.000. Jasno je, da gre tu predvsem za slovenske priseljence, ki so se sprva, v dveh ali treh generacijah, na splošno potujčili, pozneje pa, v drugi polovici stoletja, pod vplivom prerodnega gibanja, ki je zajelo vse slovenske kraje, postajali bolj in bolj samozavestni in ohranili zvestobo svojemu jeziku in rodu. V mestu se začenja krepiti slovensko meščanstvo s trgovci in intelektualci, pa tudi proletariat se postopno uveljavlja kot borbena politična skupina. Ta razvoj je bil tako močan, da je Trst postal v nekaj desetletjih največje slovensko mesto, kar je globoko vznemirjalo italijanske nacionaliste. Ko so se iredentistični krogi zavedli nevarnosti, so napovedali tržaškim Slovincem neizprosni boj. Slovenci pa so, zavedajoč se svoje pravice do obstoja na teh tleh, razvili pestro kulturno in politično akcijo, saj so vedeli, da bodo mogli kljubovati nasprotnim silam samo, če se jim bodo zoperstavili kot enakovredni tekmeči.

Na čelo tega gibanja je stopilo društvo *Edinost*, ki je skušalo zbrati okoli sebe vse zavedne Slovence ne glede na njihove ideološke razlike. Društvo je izdajalo svoj list, podpiralo družbo sv. Cirila in Metoda, ki je delovala na šolskem področju, in začelo tudi misliti na narodni dom, ki naj bi združil osrednje prosvetne organizacije in ustanove, med njimi tudi poklicno gledališče. Tako raz-

\* Predavanje na strokovnem zborovanju slovenskih slavistov, 14. oktobra 1976 v Trstu.

<sup>1</sup> Ivan Cankar, *Očiščenje in pomlajenje*, Zbrano delo (ZD), XXV, str. 239.

novrstna dejavnost je zahtevala izobraženih moči, zato ni čudo, da so v Trstu zgodaj postali pozorni na Cankarja in na njegovo pisateljsko nadarjenost. Redakcija *Edinosti* ga je v času, ko je še mislil na zaključek univerzitetnega študija, povabila v Trst za urednika. Kot sam piše Ani Lušinovi, ga je za trenutek res obšla skušnjava, da bi ponudbo sprejel, a takoj nato jo je odklonil, ker se mu je zdelo, da bi mu mesto ne nudilo prave prihodnosti.<sup>2</sup> Sicer pa mu v tej dobi *Edinost* zaradi ideološke nejasnosti ni bila posebno všeč. Pozneje, ko je sam zavzel politično odločno stališče, je v pismu Etbinu Kristanu takole označil tržaški list: »Ker imam precej prostega časa, si pustim brado rasti. Pa tudi s to nisem zadovoljen; ni ne črna, ne rjava, ne rumena, kakor *Edinost*.«<sup>3</sup>

S Kristanom, ki je bil eden izmed voditeljev jugoslovanske socialnodemokratske stranke, je Cankar navezal stike že zgodaj, ko je ta pomembni ideolog in politik urejal v Trstu *Rdeči prapor*.<sup>4</sup> Z njim je takoj našel skupni jezik v odporu do klerikalizma, ki je, kakor piše v svojem prvem pismu Kristanu, »prepojil vse slovensko življenje«. Ta ugotovitev je bila občutena toliko bolj živo, ker je bil Cankar tedaj pod vtisom Jegličevega požiga *Erotike*, požiga, ki ga je Kristan brez obotavljanja javno obsodil. Obenem je povabil mladega heretika, naj sodeluje pri njegovem listu. Cankar mu je res poslal pesem *Svečanost v Varšavi*, ki je izšla 1. maja l. 1899 v slavnostni številki *Rdečega prapora*.<sup>5</sup> V tej pesmi pripoveduje o odkritju spomenika Adamu Mickiewiczu, ki ga je Cankar tolmačil kot veličastno demonstracijo revolucionarnega duha. Politična angažiranost teh verzov nakazuje vsebino celotnega Cankarjevega odnosa do Trsta. Ko je l. 1907 kandidiral na socialnodemokratski listi, je prišel prvič predavat v Trst, da bi sodeloval pri volilnem boju svoje stranke. Predavanje je organiziral *Ljudski oder*, ki je bil ustanovljen l. 1905 in je zrasel iz specifičnih tržaških razmer. Slovenska buržoazija je namreč v polemiki s socialisti trdila, da zanemarjajo narodnostne probleme in se utapljuje v tujem morju. Odgovor na te očitke je bila ustanovitev *Ljudskega odra*, tribune, ki je kmalu razvila pestro kulturno dejavnost v slovenskem jeziku. *Ljudski oder* je med drugim priredil celo vrsto predavanj, pri katerih so sodelovali vidni intelektualci, ki so bili blizu socialnodemokratski stranki: Tuma, Lončar, Prijatelj, Kvedrova, Prepeluh, Čermelj in drugi.<sup>6</sup>

Cankar je prišel v Trst 24. aprila 1907 in imel še isti večer v Delavskem domu predavanje o *Slovenskem ljudstvu in slovenski kulturi*.<sup>7</sup> Na prvi pogled se zdi predavanje kaj malo primerno za eno izmed najbolj burnih predvolilnih obdobij, kar jih je doživela stara Avstrija. Znano je, da so bile l. 1907 po dolgih in ostrih bojih razpisane splošne, tajne in neposredne volitve. To je vzbujalo upanje, da bodo tako imenovani »nezgodovinski« narodi, pa tudi vsi nižji sloji, ne glede na etnično pripadnost, končno le dobili pravičnejše predstavništvo v dunajskem parlamentu. Problem, pred katerim so se znašli tržaški Slovenci, je bil zelo kočljiv, saj so v svojem boju za narodnostni obstoj čutili potrebo, da nastopijo na volitvah enotno, brez ozira na ideološke razlike. S tem pa se niso

<sup>2</sup> I. Cankar, *Pismo Ani Lušinovi*, 20. VIII. 1898, ZD, XXVII, str. 291.

<sup>3</sup> I. Cankar, *Pismo Etbinu Kristanu*, 30. XI. 1910, ZD, XXVIII, str. 39.

<sup>4</sup> *Rdeči prapor* je izhajal v Trstu od 1899. do 1905.

<sup>5</sup> I. Cankar, *Svečanost v Varšavi*, Izabrana dela, I, str. 66, 67.

<sup>6</sup> Ivan Regent, *Spomini*, Ljubljana, 1967, str. 318—327.

<sup>7</sup> I. Cankar, *Slovensko ljudstvo in slovenska kultura*, ZD, XXV, str. 158—183.

strinjali voditelji socialnodemokratske stranke, ki so trdili, da je treba najprej rešiti socialna vprašanja, šele nato da bo mogoče najti zadovoljivo rešitev narodnostnih problemov, ki so vznemirjali habsburško monarhijo. Zato so se odločili, da bodo na volitvah nastopili skupaj z italijanskimi tovariši.

To je seveda povzročilo pravi val ogorčenja v krogih *Edinosti*, ki je napadla slovenske socialiste in jih obtožila, da rušijo narodno celovitost in se izneverjajo slovenski kulturi. Če upoštevamo te polemike, izzvenci Cankarjevo predavanje kot nekakšen odgovor na očitke *Edinosti*, ali bolje, kot odločen protinapad na meščansko stranko, ki si je lastila pravico, da govori v imenu celega naroda. Cankar je že prvi večer duhovito in bistrourmno pokazal na trhllost stališč, ki jih je zagovarjala *Edinost*, in potegnil jasno ločnico med narodom in ljudstvom, med narodovo kulturo in ljudsko kulturo. Narod mu pomeni toliko kot meščanski krogi, ki se opajajo v svojem hejslovanstvu in izrabljajo kulturo v svoje politične in ekonomske namene, ne da bi imeli zanjo količkaj smisla in posluha. Za ljudstvo pa ima široko maso slovenskih delavcev in kmetov, ki se mu zdijo edina podlaga, na kateri je mogoče zgraditi trdno in zdravo kulturno in nacionalno življenje. V tem svojem navdušenjem za ljudstvo je Cankar storil pogumen in radikalen korak, saj je dal besedi kultura širši pomen od tistega, ki ga je navadno srečati. Kultura mu namreč ne pomeni zgolj duševnih dobrin, ki so rezultat dela generacij umetnikov in mislecev, temveč korenini v najširših ljudskih množic in je, kakor sam pravi, »rezultat vsega našega duševnega in materialnega dela od začetka narodovega zavednega življenja do danes«. <sup>8</sup> Tako na primer navaja kot pomembno etapo v zgodovini slovenske kulture ne samo reformacijsko dobo, temveč tudi kmečke punte v šestnajstem in sedemnajstem stoletju. Prodorna je njegova ugotovitev, da je »vsaka ped svobode, ki si jo ljudstvo pribori — korak naprej v kulturi«. <sup>9</sup>

Ta trditev ni bila mogoče nikjer tako na mestu kot prav v Trstu, kjer je slovenski človek neprestano poslušal slavospeve italijanski kulturi, ki ji po tradicionalnih merilih seveda ni mogel zoperstaviti enakovredne slovenske kulture. Cankar je s to trditvijo dal svojim poslušalcem krepke argumente v podporo njihove nacionalne zavesti, saj jim je zagotovil, da »nobeno delo, ki ga je izvršil človek v prilog svobode, torej v prilog kulture, ne izgine za vekomaj, ne ogenj ga ne more za vekomaj pokončati, ne meč!« <sup>10</sup> Hkrati jim je tudi zagotovil, da njihov boj za socialno in politično pravičnost, ki je prav v Trstu dosegel izredno ostrino, bogati in krepki celotno slovensko skupnost. Proletariat s svojo politično akcijo na ta način ne izdaja narodnosti, temveč pravzaprav postavlja temelje za njen popolnejši razcvet. Če so Cankarjevi številni poslušalci iz delavskih vrst lahko cenili njegovo misel, tega niso mogli storiti meščani, saj so se pisateljeve teze preveč oddaljevale od njihovega ozkega pojmovanja kulture in bile preveč nasprotno tisti samodopadajoči podobi, ki so jo imeli o svoji vlogi na čelu naroda.

V trenutku hude politične napetosti se *Edinost* ni mogla premagati, da ne bi precej pikro komentirala Cankarjevega prvega predavanja, češ da »bi si to pot

<sup>8</sup> *Ibidem*, str. 166.

<sup>9</sup> *Ibidem*, str. 167.

<sup>10</sup> *Ibidem*, str. 167.

v Trst lahko gospod Cankar prihranil!«<sup>11</sup> Očitala mu je, da tržaških razmer ne pozna in da ne razume nuje, ki sili Slovence na Primorskem, da skušajo premostiti ideološke razlike in nastopiti enotno.

Cankar jim seveda ni ostal dolžan odgovora in je jasno povedal, da se mu zdi popolnoma naravno govoriti na isti način, kjerkoli postavi svojo nogo v slovenski domovini.<sup>12</sup> Po tej uvodni polemiki z *Edinostjo* je nadaljeval z razpletanjem svojih misli in kot kulturni delavec ponudil proletarcem podporo v boju proti kapitalizmu. Obenem je poudaril, da more samo skupna akcija rešiti kulturo iz današnjega bankrota: »Dokler bo ljudstvo suženj družbe, suženj tega anonimnega naroda«, je zaključil, »dotlej bo tlačanila, dotlej bo brezpravna in ponižana tudi duševna kultura. Boj za osvobojenje ljudstva je kulturni boj in kdor ta boj obrekuje, kdor mu postavlja nečiste cilje, je sovražnik ljudstva in sovražnik kulture.«<sup>13</sup>

*Edinost* tudi to pot ni molčala in je že čez dva dni, 27. aprila, objavila polemičen odgovor, podoben prvemu odjeku na Cankarjevo predavanje. Meščanski časopis je namreč trdil, »da se tako, kakor je predaval gospod Cankar o slovenski kulturi, ne sme govoriti Slovincem ob meji, ki v svojem obupnem boju za obstanek potrebujejo vzpodbujanje in moralne zaslombe, ki jim je ne sme odrekati niti socijalno demokratični inteligent — ako res želi, da se ta narod ohrani in dvigne.«<sup>14</sup> Jasno je, da gre tu za izražanje tistega vitimizma, tipičnega za kulturno življenje na Tržaškem, ki se z izgovorom o svoji ogroženosti zapira v varno zavetje tople grede in težko prenese sunek ostre besede, kakršna je bila Cankarju všeč.

Jadikovanja *Edinosti* seveda niso naredila na pisatelja nobenega vtisa. Ko se je leto pozneje spet vrnil v Trst, je namreč nastopil s prav tako odločno in kritično besedo. 21. maja 1908 je v okviru *Ljudskega odra* govoril o *Trubarju in Trubarjevih slavnostih* in znova načel problem o slovenski kulturi na dokaj ikonoklastičen način.<sup>15</sup> Kot je napisal v poročilu o predavanju *Rdeči prapor*, »pretvarjajo naši rodoljubi (Trubarja) v narodnjaka, kakor se jih srečava v 'Balkanu' vse polno...«<sup>16</sup> Cankar pa je Trubarja orisal za revolucionarja, ki je odločno pretrgal s pohlevno in strahopetno tradicijo ter zaoral novo brazdo na polju slovenske kulture. Svoja izvajanja je navezal na veliki boj med klerikalci in svobodomislenci, ki je spomladi l. 1908 zajel vso avstrijsko intelektualno javnost in ga poznamo pod imenom »afera Wahrmund«.<sup>17</sup> Z vso ostrino je napadel klerikalce in izrazil zaskrbljenost nad ugotovitvijo, »da je naš narod še dandanašnji veliko bolj narod škofa Hrena nego pa narod Trubarjev...«<sup>18</sup> Trdil je, da Trubarjeva zapuščina pripada slovenskemu delavstvu, ki mora časovnemu razmerju primerno nadaljevati in dopolniti Trubarjev življenjski program. Predavanje o Trubarju in neohranjeno predavanje o *Slovenski prozi in slovenskem jeziku*, ki ga je imel Cankar naslednjega dne, sta doživeli izreden uspeh.

<sup>11</sup> *Edinost*, 25. IV. 1907.

<sup>12</sup> I. Cankar, *Slovensko ljudstvo in slovenska kultura*, ZD, XXV, str. 171.

<sup>13</sup> *Ibidem*, str. 183.

<sup>14</sup> I. Cankar, *Trubar in Trubarjeve slavnosti*, ZD, XXV, str. 191—206.

<sup>15</sup> I. Cankar, ZD, XXV, opombe, str. 359, 360.

<sup>16</sup> *Ibidem*, str. 360, 361.

<sup>17</sup> *Ibidem*, str. 205.

<sup>18</sup> *Ibidem*, str. 360.

Cankarju so se Trst in njegovi ljudje tako prikupili, da je začel celo misliti na možnost, da bi se za stalno preselil na Primorsko.<sup>19</sup> On sam pa je naredil na voditelje socialnodemokratske stranke takšen vtis, da so ga še istega leta, ko so ustanavljali tednik *Delavski list*, povabili, naj prevzame uredništvo. V prvem trenutku je pisatelj, v skladu s svojo impulzivno naravo, zares mislil na možnost takega urejenega dela in menil, da bi znal napraviti »dober list«.<sup>20</sup> Vsa stvar pa je splahnela, saj so se socialistični voditelji kmalu zavedli, da pisatelj zaradi svojih bohemskih navad ni primeren za tako službo.

Cankar je v zadnjem desetletju pred smrtjo bredel v vedno bolj neurejeno življenje, kar je vzbujalo zaskrbljenost med njegovimi prijatelji in znanci. Med njimi je bilo mnogo Tržačanov in Primorcev, ki so mu skušali konkretno pomagati, ga finančno podpirati, ga vabili na Kras in v Trst, v upanju, da jim bo uspelo spremeniti njegove samouničujoče navade. Tako je Cankar v zadnjih letih pred vojno večkrat živel v Trstu ali v bližnji okolici in se vedno intimneje spoznaval s tukajšnjimi problemi in ljudmi. Vera v pomembno vlogo, ki jo more tržaški slovenski proletarijat izvesti v prenovitvenem procesu celega naroda, ga je silila, da mu je vedno znova prihajal predavati. Bil je namreč prepričan, da taka vzgojno-ljudska akcija lahko rodi bogate sadove. Tako je na primer leta 1912 spet nastopil pred občinstvom Ljudskega odra s predavanjem *Anton Aškerc in njegova doba*, v katerem se je spomnil pravkar umrlega pesnika *Balad in Romanc*.<sup>21</sup> V govoru je ponovno poudaril misel, ki je značilna za vsa njegova predvojna predavanja pred tržaško publiko, da je slovenska kultura, kakršna raste iz meščanskih, bodisi klerikalnih ali liberalnih razmer, brezplodna in da more doseči umetniško vrednost samo tisti kulturni delavec, ki se ne pusti zapeljati od siren buržoazije, temveč stoji odločno na strani nesrečnih, zatiranih in ogoljufanih: »In on«, pravi Cankar, »Anton Aškerc, je bil med slovenskimi pesniki prvi, ki je odkril prečudno dejstvo, da ne živita na slovenskem svetu samo slovenski malomeščan in slovenski kmet, temveč poleg teh dveh tudi slovenski delavec«.<sup>22</sup> Tega Aškerc, pesnika, ki je sovražil vse tiste temne sile, ki tlačijo človeštvo k tlom, je Cankar slavil kot enega največjih mož, kar jih je kdaj rodila slovenska mati. Brez oklevanja in olepševanja pa je v imenu odpora do tiste cukrenosti in vodenosti, v katero je naravnost s pestjo udaril Anton Aškerc, denunciral pesnikov umetniški propad ter ga povezal z nezdravimi razmerami v slovenskem kulturnem življenju. Z odločnostjo in rezkostjo svojih sodb je Cankar kazal slovenskemu delavstvu na Tržaškem smer, h kateri naj teži v iskanju prave kulture, proste vsakega zlaganega sentimentalizma in patriotizma. V atmosfero, ki je bila vsa nasičena z nacionalističnimi strastmi, je Cankar prinašal s svojo suvereno gotovostjo o vrednosti in lepoti slovenskega jezika pomembno podporo tržaškim Slovincem, ne da bi se pri tem spuščal v strastno nacionalno polemiko.

Da pa problemi slovenskega življa na Tržaškem in Primorskem v boju za obstanek niso bila samo v njegovi zavesti, temveč tudi v srcu, je dokazal na začetku vojne s kratkim spisom o *D'Annunziu*, v katerem je rezko odgovoril na zahteve

<sup>19</sup> I. Cankar, *Pismo Stefki Löfflerjevi*, 17. in 27. V. 1908, ZD, XXIX, str. 52, 54.

<sup>20</sup> *Ibidem*, *Pismo Adi Kristanovi*, 25. II. 1908, str. 162.

<sup>21</sup> I. Cankar, *Anton Aškerc in njegova doba*, ZD, XXV, str. 219—227.

<sup>22</sup> *Ibidem*, str. 223.

italijanskega barda po delu slovenskega ozemlja.<sup>23</sup> Pa tudi v tem primeru se ni spustil v ceneno polemiko, temveč se je zadovoljil s tem, da je razgalil D'Annunzijevo bombastično poezijo, ga označil za pesnika-nepesnika in potožil, da se italijanski narod pušča zapeljovati demagogom. Svoje občutke pred nevarnostjo, ki je čedalje bolj grozila primorskim Slovencem, je skoraj sramežljivo izrazil v enem samem preprostem, a pretresljivem stavku: »Vse je mogoče na svetu, ali to ne sme biti mogoče.«<sup>24</sup>

Značilen za tako zapiranje oči pred grozečo nevarnostjo, kot da bi jo bilo mogoče odstraniti, če jo človek preprosto zanika, je tudi njegov poznejši odnos do nacionalnih in teritorialnih problemov, s katerimi se je soočal proti koncu prve svetovne vojne slovenski narod. Medtem ko je Avstrija propadala in so novice o londonskem sporazumu, s katerim so l. 1915 zavezniki obljubili Italiji velik del slovenskega ozemlja, postajale vedno določnejše, se je Cankar zatekal v iluzijo, da bo slovenski narod, kakor drugi narodi, imel pravico do samoodločbe. Posebno po objavi Wilsonovih točk, po zmagi ruske revolucije in po majniški deklaraciji, je bil prepričan, da se bodo slovenske teritorialne zahteve mogle uveljaviti na mirovni konferenci.

Ko je bil spomladi l. 1918 spet povabljen v Trst, je napovedal, da bo govoril o temi z optimističnim naslovom *Očiščenje in pomlajenje*.<sup>25</sup> Kljub težavam in pomanjkanju je bil Cankar v tem času izredno pozitivno razpoložen. Že februarja istega leta je sporočil iz Ljubljane tržaškemu znanцу Karlu Široku: »V Ljubljani je zdaj kulturno življenje zares na višku, nikoli ni bil duševni razmah tako mogočen, kakor je te zadnje čase. Ko pogledam in pregledam vse, kar se godi, je moje zaupanje v prihodnost naroda trdno in verno.«<sup>26</sup>

V slovenskem političnem in kulturnem ambientu je v tem času potekala izredno živahna diskusija o novih razmerah, ki so bile, kakor so vsi čutili, pred vrati. Z majniško deklaracijo so predstavniki meščanskih političnih strank jasno postavili svojo zahtevo po samostojni jugoslovanski državi pod habsburškim žezlom. V okviru same socialnodemokratske stranke, ki je dolgo stala na avstromarksističnih pozicijah in bila iz ekonomskih razlogov naklonjena ohranitvi stare Avstrije, so se pojavili mladi intelektualci, ki so se pridružili nacionalnim zahtevam, izraženim v majniški deklaraciji. Na njihovo pobudo je Cankar 10. marca 1918 spet nastopil pred poslušalci *Ljudskega odra* in razložil svoje poglede na sodoben politični položaj. Poudaril je, da bi bila »brez Trsta, brez morja, svobodna, samostojna, demokratična Jugoslavija nemogoča, mrtva že ob rojstvu; pokopana za vekomaj.«<sup>27</sup> Še enkrat je izrazil tisto veliko vero, ki jo je izpovedal v svojem prvem predavanju v Trstu, vero v vrednost in kulturno pomembnost vsakega narodovega žrtvovanja in trpljenja — »Nobena solza ni potočena zastonj, nobena kaplja krvi ni prelita zastonj.«<sup>28</sup> Grozote »jeklene kopeli«, skozi katero je šel slovenski narod, so se mu zdele kot poroštvo »očiščenja in pomlajenja«, ki ga je opazal v političnem in kulturnem življenju svojega časa.

<sup>23</sup> I. Cankar, *D'Annunzio*, Izbrana dela, X, str. 417—420.

<sup>24</sup> *Ibidem*, str. 419.

<sup>25</sup> I. Cankar, *Očiščenje in pomlajenje*, ZD, XXV, str. 239—249.

<sup>26</sup> I. Cankar, *Pismo Karlu Široku*, 18. II. 1918, Dan sept.—okt. 1976, str. 13.

<sup>27</sup> I. Cankar, *Očiščenje in pomlajenje*, ZD, XXV, str. 239.

<sup>28</sup> *Ibidem*, str. 240.



Zdelo se mu je, da sta slovenska ljudska stranka in celo narodnonapredna stranka doživeli pomemben preobrat in končno sprejeli odločno narodnoobrambno stališče. Tudi v socialnodemokratski stranki, ki ji je očital, da se v preteklosti ni znala zasidrati med slovenskim ljudstvom in se prilagoditi specifičnim razmeram slovenskega naroda, je opazal nove in spodbudne premike. V tem kontekstu je izrekel besedo, ki nas preseneča zaradi jasnovidnosti in politične zrelosti: »Temeljna načela socializma in zadnji cilji njegovi so last vseh narodov; toda pota, ki vodijo do teh ciljev, si mora začrtati vsak narod zase, po svoji posebnosti, po svojih domačih gospodarskih, političnih in kulturnih razmerah.«<sup>29</sup> V svojem odobravanju mladih v socialnodemokratski stranki, ki so trdili, da je potreben najprej dom, nato pa ga bo mogoče šele urediti po pravičnih socialnih načelih, pa je, ne da bi se morda sam jasno zavedal, stopil še korak dalje od njih samih. Medtem ko so bili mladi socialisti prepričani, da mora voditi boj za slovenske nacionalne zahteve buržoazija in da jo mora proletarijat v tem naporu podpirati ter ji slediti, je Cankar to razmerje drzno preobrnil in podudril, da se mora prav slovensko delavstvo, »ki je vajeno preizkušenj in trpljenja, vajeno bojev in je vztrajno v bojih«,<sup>30</sup> postaviti na čelo nacionalnega prepoda.

Poln vere v socialno in narodnostno prenovitveno silo proletariata je šel še dlje in v velikem procesu, ki ga je doživljala Evropa, označil slovenski narod z najplemenitejšim atributom, ki mu ga je mogel dati: »narod-proletarec«. Opirajoč se na to prepričanje, je bodril svoje poslušalce, naj se ne »strašijo dnevnega trpljenja, ne zakrivajo oči pred grozotami časa, ampak naj jim pogumno pogledajo v lice. Ne samo človek, ne samo narod, temveč tudi človeštvo se bo vzdignilo iz močvirja, očiščeno in pomlajeno.«<sup>31</sup>

Cankar je tudi v svojem zadnjem tržaškem nastopu, samo nekaj mesecev pred smrtjo, izpovedal tisti visoki humanizem, ki je bil kašipot vsemu njegovemu literarnemu in političnemu delu in ki je prav v tržaškem ambientu, tako zastrupljenem od nacionalističnih mrženj, s svojo plemenito in umerjeno besedo zablestel v posebno svetli luči.

S svojimi nastopi je Cankar kot nihče drug pokazal, kako suvereno in ponosno zna odgovoriti intelektualec slovenskega naroda na napade tistih šovinističnih krogov, ki so temu narodu zanikali pravico do samostojne kulture in celo možnost obstoja.

<sup>29</sup> *Ibidem*, str. 245.

<sup>30</sup> *Ibidem*, str. 247.

<sup>31</sup> *Ibidem*, str. 249.

## PRISPEVEK K SPOZNANJU JEZIKOVNE SITUACIJE TRŽAŠKIH SLOVENCEV\*

Sodobno jezikoslovje kaže vse večje zanimanje za obravnavanje jezika kot družbenega pojava ter za problematiko jezikov v stiku še posebej. To zanimanje, ki ga izpričuje danes že nadvse obsežna strokovna literatura,<sup>1</sup> ima svoje korenine v nekaterih značilnostih sodobne družbene stvarnosti.

Predvsem postaja danes ponovno vse močnejše zanimanje za nacionalna vprašanja; priča smo novi pomladi narodov, ki je najprej zajela tretji svet, nato pa tudi manjše, v zgodovini zatirane in še neafirmirane, šele danes nastajajoče narode Evrope, v bistvu torej etnične skupine, ki v preteklosti niso razvile lastnega kulturnega jezika in katerih pripadniki se v vsakdanjem življenju poslužujejo poleg lastnega jezika tudi jezika bližnjega velikega naroda.

Prav tako je danes vedno bolj aktualno vprašanje narodnih manjšin, to je delov posameznih narodov, ki so vključeni v drugonarodne države.

Pripadnike manjših etničnih skupin, ki se šele razvijajo v narode, in pripadnike narodnih manjšin druži v jezikovnem pogledu dejstvo, da so oboji prisiljeni obvladati poleg lastnega jezika tudi jezik večinskega naroda, ločuje pa jih stopnja razvitosti njihovega materinega jezika. Oboji so večjezični, toda distribucija jezikov je različna.

Vendar to niso edini primeri večjezičnosti. Če na tem mestu opustimo problematiko večjezičnih izseljenih delavcev, ki je dokaj nova, zaradi neustaljenih razmer od primera do primera različna in vsaj v Evropi kaj malo raziskana,<sup>2</sup> moramo vsekakor omeniti, da je jezikoslovje s poglobitvijo vedenja o jeziku kot diasistemu, o vrstah in zvrsteh jezika, razširilo pojem večjezičnosti in ga preneslo tudi na jezikovne situacije, ki so včasih veljale za enojezične. Prišli smo tako do spoznanja, da je večina govorcev večjezičnih, to je, da obvlada več jezikovnih sistemov, ki lahko pripadajo istemu diasistemu (npr. obvladanje krajevnega govora A 1 in knjižnega jezika A) ali različnim diasistemom (npr. obvladanje krajevnega govora A 1, knjižnega jezika A ter knjižnega jezika B).

Vendar so med tipi večjezičnosti občutne razlike. Najbolj razširjena je seveda večjezičnost v okviru istega diasistema. Ta se je razvila z industrijsko družbo zaradi novega načina proizvodnje in večje mobilnosti prebivalstva, značilno pa je, da začenjajo široke plasti prebivalstva polno obvladovati diasistem šele v različnih oblikah socialistične ureditve, ko raba določene vrste jezika izgubi

\* Referat na strokovnem zborovanju slavistov v Trstu 14. 10. 1976

<sup>1</sup> Eno izmed temeljnih del je knjiga Uriela Weinreicha *Languages in Contact*, New York 1953 (italijanski prevod *Lingue in contatto*, Boringhieri 1974). Obsežna bibliografija o teh vprašanjih je bila zbrana na Inštitutu za narodnostna vprašanja in na Inštitutu za sociologijo in filozofijo v Ljubljani.

<sup>2</sup> Zadnje čase se za jezikovne probleme izseljencev, ki so večkrat huda ovira za njih vključevanje v družbeno življenje, začenjajo zanimati sindikalne organizacije v industrijsko razvitih evropskih državah; švicarska podružnica italijanske izobraževalno-sindikalne organizacije ECAP-CGIL je aprila 1975 organizirala v Bazlu poseben simpozij, ki je bil usmerjen v praktično reševanje teh problemov.

značaj označevalca socialne pripadnosti.<sup>3</sup> Polno obvladovanje diasistema lastnega jezika omogoča govorniku, da v okviru lastnega jezika obvladuje različne govorne položaje, ki seveda zahtevajo zapolnitev z različnimi vrstami jezika.

Drugi tip večjezičnosti je tako imenovana diglosija. Gre za pojav, ko stopijo na mesto nekaterih, navadno višjih vrst materinega jezika (pri tem imam v mislih predvsem zborni, pa tudi splošni pogovorni jezik) ustrezne vrste drugega jezika. Pojav je značilen predvsem za pripadnike etničnih skupnosti, ki niso razvile lastnega knjižnega jezika.

Tretji tip večjezičnosti, ki ga označujemo s terminom bilingvnost, pa je polno obvladovanje dveh različnih diasistemov. V taki idealni obliki je zelo redek pojav, saj predpostavlja povsem uravnovešeno vključenost posameznika v dve različni jezikovni skupnosti. Zato označujemo z izrazom bilingvnost tudi take vrste večjezičnosti, ko sta diasistema, čeprav nepopolna, v rabi enakopravna ali ko je obvladovanje diasistema prvega, materinega jezika popolnejše kot obvladovanje diasistema drugega jezika, skratka tiste jezikovne situacije, ko prisotnost drugega jezika ne ovira polnega razvoja in obvladovanje prvega jezika. Grafično bi tipe večjezičnosti lahko ponazorili takole:

Večjezičnost v okviru istega diasistema	Diglosija	Bilingvnost	
knjižni jezik A	knjižni jezik B	knjižni jezik A	knjižni jezik B
.	.	.	.
.	.	.	.
.	.	.	.

krajevni govor A 1 krajevni govor A 1 krajevni govor A 1 krajevni govor B 1

Vsak pojav večjezičnosti spremljajo bolj ali manj frekventne interference. Interferenca je vsaka deviacija od norme enega ali drugega jezikovnega sistema v govoru večjezičnega govornika, ki se pojavlja kot posledica njegove domačnosti z drugim jezikovnim sistemom. Do interferenc prihaja na vseh ravneh jezika, pogoj za interference pa so razlike v jezikovnih sistemih, ki prihajajo v stik. (Ni nujno, da so te razlike posebno velike: do interferenc prihaja tudi med posameznimi vrstami istega diasistema, prehodni govori so največkrat sad dolgotrajnega stika in interferenc med dvema dialektoma.)

Same razlike v sistemih pa le redkokdaj odločajo o smeri interferenc, čeprav opažamo tendenco, da se manj razvidna in izrazita sredstva enega jezika nadomeščajo z bolj izrazitimi in razvidnimi sredstvi drugega jezika.

V večini primerov pa je smer interference odvisna od izvensistemskih faktorjev, kot so obvladanje jezika, njegova raba, emotivni odnos do jezika, njegova literarna in kulturna vrednost, predvsem pa njegov položaj v družbi (tako imenovani prestiž jezika). Pri tem naj opozorim na številne interference iz knjižnega

<sup>3</sup> Zaradi tega se mi zdi termin socialne zvrsti jezika za današnjo slovensko jezikovno situacijo neprimeren ter govorim o vrstah jezika. Hierarhija vrst jezika od krajevnih govorov do knjižnega jezika namreč pri nas ni socialna (in to ne samo zaradi današnje družbene ureditve, temveč tudi zaradi posebnih zgodovinskih razmer), temveč se epira predvsem na obsežnost teritorija, ki ga posamezne vrste jezika pokrivajo, pa tudi na frekvenco posameznih vrst.

jezika v posamezna narečja. Iz smeri interference lahko torej spoznamo, kateri jezik je v določeni družbi dominanten.

Omeniti moramo še en pojav, ki je značilen za večjezične jezikovne situacije. Večjezičnim govorcem se bolj ali manj pogosto dogaja, da v istem govornem položaju nenadoma zamenjajo en govor z drugim. Tudi ta prehod iz koda v kod je možen v okviru posameznih vrst istega jezika (npr. iz pogovornega jezika v narečje ali narobe) kot tudi v okviru dveh različnih diasistemov.

Če bi na osnovi prikazanega modela obravnavali še nedavno jezikovno situacijo v Beneški Sloveniji, bi bila diagnoza zelo lahka in jasna. Ugotovili bi izrazit primer diglosije: prisotnost slovenskega krajevnega govora in italijanskega knjižnega jezika ter odsotnost vmesnih vrst jezika (razen v krajih, kjer je stik s furlanskim prebivalstvom tesnejši: tu je stopil nekako na mesto pokrajinskega pogovornega jezika celo tretji jezik, furlanščina, in bi zato lahko govorili celo o triglosiji).

Interference bi potekale skoraj izključno iz obeh romanskih jezikov v slovenščino, le v primerih, ko bi bil govorni položaj, ki bi zahteval rabo slovenskega narečja, zapolnjen z italijanščino, bi bile opazne interference v obratno smer. Taka distribucija interferenc seveda potrjuje izrazito diglosijsko obliko večjezičnosti.

Ta jezikovna situacija se polagoma spreminja, saj je v Benečiji danes v teku vrsta akcij, ki so usmerjene k slovenskemu izobraževanju mladine in odraslih.

Jezikovna situacija Slovencev v Trstu pa je mnogo bolj zapletena, kar je posledica drugačnega zgodovinskega razvoja, pa tudi drugačnega družbenega in pravnega položaja danes.

Do prve svetovne vojne je bila namreč jezikovna situacija Slovencev na Tržaškem zelo slična jezikovni situaciji v drugih slovenskih pokrajinah, le da je tu zavzemala mesto drugega jezika italijanščina, nemščina pa je bila skoraj vedno potisnjena šele na tretje mesto.

Poudariti je treba, da je bil diasistem slovenskega jezika tudi v tem prostoru celovit, saj je vrsta govornih položajev (omenimo naj bogato kulturno in politično življenje ter rabo slovenščine v cerkvi ter v javni upravi) zahtevala rabo višjih vrst jezika, torej tudi gojenje zbornega jezika. Tržaški Slovenec je tako poznal vse vrste slovenskega jezika, obvladal pa tiste, ki jih je zahtevalo okolje, v katerem je živel. Vse to je v njem razvilo jezikovno zavest, smisel za razlikovanje med posameznimi vrstami jezika.

Poleg slovenščine je tržaški Slovenec obvladal vsaj tržaški italijanski dialekt, ki je varianta beneškega govora (čeprav je bil vsaj pri manj izobraženih ta govor pretkan s številnimi interferencami iz slovenščine<sup>4</sup>), pridobil pa si je tudi nekaj osnov nemščine. Pri izobražencih je bilo seveda poznavanje obeh nematerinih knjižnih jezikov popolnejše, čeprav moramo obenem ugotoviti, da je bila in je še danes raba knjižne italijanščine v Trstu zelo omejena, in to bodisi

<sup>4</sup> Zanimive primere tega govora najdemo v Schuchardtovi knjigi *Dem Herrn Franz von Miklosich zum 20. November 1883 — Slawo-deutsches und Slawo-italienisches*, Graz 1884.

zaradi odrezanosti od drugih italijanskih pokrajin in svetovljanskega značaja trgovskega mesta kot tudi zaradi prestižnega položaja samega beneškega govora.<sup>5</sup>

Zaradi omejene rabe nemščine, ki je tudi v javni upravi živela poleg italijanščine in slovenščine, ter zaradi slabe razširjenosti knjižne italijanščine je imela slovenščina v nekem smislu celo privilegiran položaj, vsekakor pa je bila za Slovence nesporno prvi in najbolj razviti jezik. Takratno jezikovno situacijo bi lahko torej označili kot izrazito bilingvno (ali trilingvno).

Tudi za ta čas seveda ne moremo zanikati interferenc iz italijanščine v slovenščino, vendar moramo poudariti, da so takrat interference potekale tudi v obratno smer, kar dokazujejo številni slovenski leksemi, ki so prodrli v tržaško italijanščino: v prvi vrsti gre za čustveno obarvane izraze ter za nekatere nevtalne, pretežno strokovne izraze iz dejavnosti tržaških okoličanov.<sup>6</sup> V obe smeri potekajoča interferenca pa je dokaz dokajšnje družbene enakopravnosti jezikov v stiku.

Ta jezikovna situacija se je bistveno spremenila z aneksijo Primorske k Italiji, z nastopom fašizma, z ukinitvijo slovenskih šol ter z vrsto diskriminacij, ki so popolnoma odrinile slovenščino iz javnega življenja. Normalen razvoj slovenske skupnosti v Italiji je bil nasilno pretrgan, s tem pa je bil pretrgan tudi normalen jezikovni razvoj. Govorni položaji, ki bi zahtevali rabo višjih vrst jezika, so se močno skrčili, saj so se morali Slovenci odpovedati nekdanjemu bogatemu javnemu življenju ter se zadovoljiti z ilegalno kulturno dejavnostjo ter s pollegalno rabo slovenščine v verskem življenju.

Cela generacija tržaških Slovencev je ostala brez sistematične slovenske jezikovne vzgoje, možnosti za spoznavanje in obvladovanje slovenskega knjižnega jezika so bile minimalne. Mnogi so knjižno slovenščino spoznavali zgolj iz jezikovno že takrat nekoliko zastarelih knjig, velika večina je ostala brez poznavanja osnov zborne izreke. Omejena je bila tudi raba pogovornega jezika, ki so ga gojili le v redkokateri družini, dokaj široka pa je ostajala raba slovenskega narečja, občevalnega jezika velike večine družin v okolici, pa tudi v mestu samem.

Izrazito bilingvna situacija izpred prve svetovne vojne se je torej vse bolj spreminjala v diglosijsko. Ilegalni tečaji slovenskega jezika v času fašizma ter partizansko šolstvo med vojno niso mogli kaj bistveno spremeniti tega položaja.

Večje možnosti, da se ponovno vzpostavi bilingvna situacija, so bile dane po vojni z ustanovitvijo rednih šol s slovenskim učnim jezikom ter z institucionalno predpisano, a le v najmanjši meri uresničeno prisotnostjo slovenščine v javnosti.

<sup>5</sup> Vedeti moramo, da je beneški govor, uradni jezik beneške republike, dolgo časa imel vlogo trgovskega jezika Sredozemlja, da sta samo bogati razmah literarne dejavnosti v Toskani ter dejstvo, da je toskanščina med vsemi italijanskimi govori najbližja latinščini, preprečila, da ni prav beneški govor postal osnova za italijanski knjižni jezik, in odločala, da je ta govor prav zaradi svoje prestižne vloge lahko v Trstu izpodrinil starejši furlanski govor.

<sup>6</sup> Mnogo tovrstnega gradiva je obdelala Rada Cossutta v razpravi *Parole d'origine slava nel dialetto triestino* (diplomska naloga na filozofski fakulteti tržaške univerze, študijsko leto 1972–1973).

Tudi po vojni so namreč tako zavezniške kot italijanske oblasti v marsičem ovirale normalno življenje slovenske skupnosti na Tržaškem in s tem tudi njen normalni jezikovni razvoj.

Jezikovna represija, ki jo večina izvaja nad manjšino, se še danes kaže predvsem v vztrajnem preprečevanju rabe slovenščine v vseh tistih položajih, ki krepijo prestiž jezika. Tako oblasti z različnimi izgovori onemogočajo rabo slovenščine v izvoljenih svetih, v poslovanju javnih ustanov, na sodišču, skratka povsod tam, kjer naj bi slovenščina pridobila ugled, ki pripada uradnemu jeziku. Ta omejenost rabe povzroča v manjšinci, tudi v primeru, da dovolj dobro obvlada različne vrste slovenskega jezika vključno z zbornim jezikom, občutek, da je italijanščina zaradi širše distribucije funkcijsko polnejša, vceplja mu torej kompleks jezikovne manjvrednosti.

Da družbeni položaj slovenščine še danes ni enak položaju italijanščine, dovolj jasno kaže že dejstvo, da pada celotno breme dvojezičnosti skoraj izključno na Slovence. Italijanov, ki bi se učili slovenščine, je namreč silno malo, obenem pa na Tržaškem skoraj ni Slovencev, ki bi ne obvladal vsaj nekaj italijanščine. Zato je vsak stik med Slovincem in Italijanom zapolnjen z eno ali drugo vrsto italijanskega jezika. Tako je raba slovenskega jezika omejena zgolj na notranjo komunikacijo med pripadniki manjšine.

V tem okviru pa so, predvsem zaradi dokaj bogatega kulturnega življenja manjšine, dane možnosti za razvoj višjih vrst slovenskega jezika. Jezikovna situacija tržaških Slovencev torej niha med jezikovno politiko oblasti, ki teži k diglosiji, ter med stremljenjem manjšine, da si zagotovi bilingvnost.

Neenakopravna distribucija obeh jezikov je glavni vzrok, da potekajo danes jezikovne interference skoraj izključno iz italijanščine v slovenščino, in to bodisi v primerih, ko interferenco lahko vsaj do neke mere opravičijo sistemski, notranji jezikovni faktorji, kot tudi v primerih, kjer gre za nedvomno delovanje samo izvenjezikovnih dejstev.

Sistemski faktorji podpirajo predvsem mnoge morfološke interference, največkrat gre za prenos ali reprodukcijo krepkejših italijanskih prostih morfemov v slovenski govor. Poglejmo nekaj primerov takih interferenc:

— Visoka frekvenca opisnega stopnjevanja pridevnikov in prislovov, pri čemer je slovenski gradant *bolj* zamenjan s prislovom mere *več*, ki reproducira italijanski *più*, npr.:

*Nārveč mlat je Berto. — Nām lahko usak reče, nji je pej malo več teško.*

(Italijanščina pozna razen pri redkih izjemah zgolj opisno stopnjevanje, prosti morfem, ki ga pri opisnem stopnjevanju uporabljamo, pa je bolj razviden kot vezani morfem pri stopnjevanju z obrazili.)

— S stališča slovenščine nepotrebna raba imenovalniških oblik osebnih zaimkov, npr.:

*Kadar smo prvič mi imeli stike z ljubljansko Olimpjo ...*

— Redundantna raba osebnih zaimkov v odvisnih nepredložnih sklonih, tako v primerih, kjer stoji klitična oblika zaimka poleg naglašene, kot v primerih, kjer stoji poleg samostalnika, npr.:

*Mene me ne briga. — Kaj se te zdi tiebe? — Problem predvsem oblasti ga premalo uzamejo ka sarcu.*

(Gre za pojav, ki ga poleg italijanskih govorov poznajo tudi mnogi drugi govori na Balkanu, vendar se zdi, da v slovenščino prodira predvsem z zapada in ga zato lahko imamo za interferenco furlanskih in beneških govorov. Sistemski vzrok interference je spet večja razvidnost take podvojene oblike.)

— Raba označevalca relativnosti *ka, ki, ke* ob relativnih zaimkih in prislovih, npr.:

*On piše stvari, pač kar k je vedu. — ...bi lahko pa blo tudā razveljauljeno, dokler ke ni tu objauljeno. — Jen tabat ni blo motorjo, ste mogo jet, kamər ki je teu vetar.*

(Ker so v italijanščini vprašalni in oziralni zaimki in prislovi po obliki enaki, jim v govoru takrat, ko jih rabimo kot relative, večkrat dodamo najsplošnejši veznik *che*, ki dobi funkcijo označevalca relativnosti. Zaradi večje razvidnosti italijanskega jezikovnega sredstva se dvojezičnemu govorcu zdi slovenski relativ nekako premalo relativen in ga zato okrepi.)

— Tvorba negativnega velelnika z glagolom *stati*, npr.:

*Ne stoj bit tašen, dej! — Ne stuə j huadet če...*

(Severni italijanski govori poznajo poleg izražanja prepovedi z nikalnico in nedoločnikom tudi vzorec nikalnica + velelnik glagola *stare* + nedoločnik. Druga možnost je krepkejša, zaradi česar se pogosto reproducira v slovenskem govoru.)

Ugotovili smo, da lahko naštete interference vsaj delno opravičijo sistemski, notranji jezikovni faktorji, največkrat večja razvidnost tujih morfemov. Ob tem moramo še enkrat poudariti, da razlike v sistemih sicer odpirajo možnosti za interference, vendar pa same na sebi, brez podpore zunanjih, nejezikovnih faktorjev, le redkokdaj določajo tudi smer interference. Posebno takrat, ko interference potekajo izključno ali skoraj izključno v eno smer, so glavni vzroki interferenc vedno izvenjezikovni. To dokazuje tudi vrsta pojavov, ko ne gre več za nadomestitev šibkejšega jezikovnega sredstva s krepkejšim sredstvom iz drugega jezika, ampak narobe, ko gre za opuščanje določenih jezikovnih sredstev ali za prevzemanje tujih jezikovnih sredstev, ki so po izrazitosti enakovredna domačim ali celo šibkejša.

Tako na primer tržaški Slovenci v relativnih odvisnikih izpuščajo tožilnik zaimenske klitike, ki bi s stališča slovenščine moral dopolnjevati *ki*, npr.:

*...ponavlja stvari, ki one že znajo. — Moj sistem je seveda tisti, ki sam se jast naučila.*

V teh primerih gre za opustitev jezikovnega sredstva, ki izraža sklon, kar je mogoče prvi znak, da je načeta sama kategorija sklonskosti. (V večji meri opazimo to načetost v govoru ljudi, ki ne živijo v slovenskem okolju.)

Skoraj povsem se opušča raba dvojine, ki je italijanščina ne pozna. Prav tako se vsaj v narečnem oziroma sploh v nekontroliranem govoru opušča raba povratnosvojljnih zaimkov, ki jih italijanščina nima, in se namesto njih rabijo navadni svojljni zaimki, npr.:

*Ma zakaj se ne brigáš za tu a je reči!*

Zaimek *svoj* pa se često uporablja v pomenu *njegov* ali *njihov*, npr.:

*Su a ja mate je balana. — Ga je namlato, zatu ke je spau sas su a jo ženo.*

Verjetno je pri tem pomenskem prevrednotenju odigrala določeno vlogo zvočna podobnost zaimka *svoj* z italijanskim zaimkom *suo*, ki pomeni *njegov*.

Našteli bi lahko še celo vrsto drugih, predvsem sintaktičnih interferenc (posebno opazne so razne interference v besednem redu, ne nazadnje pri stavi klitik), za katere bi težko našli jasne in nedvomne razloge v jezikovnih sistemih samih. Omejili smo se na pregled nekaterih gramatičnih interferenc, ker te nekako najgloblje načenjajo jezikovni sistem, saj se jih posamezni govorniki zavedajo le v najmanjši meri. Leksikalne interference so mnogo bolj opazne in hitreje prodirajo v zavest, zato se jim govorec vsaj takrat, ko svoj govor kontrolira, lažje izogne. Pa tudi vzroki leksikalnih interferenc so sorazmerno lahko ugotovljivi, saj gre v veliki večini primerov ali za neologizme ali za čustveno obarvane besede.

Raziskovanje slovensko-romanskega jezikovnega stika je še preveč na začetku, da bi lahko podrobneje analizirali interferenčne mehanizme. Vendar že iz skromnega števila primerov, ki smo jih pregledali, postaja jasno, da interferenca ni slučajna, da se ne pojavlja kjerkoli in kakorkoli, ampak vedno na določenih mestih in v določenih oblikah. Tudi ni, kot marsikdo misli, zgolj posledica nezadostnega jezikovnega znanja, ampak plod številnih silnic, ki delujejo na posameznika in na skupnost v celoti.

Težje ugotovljivi so vzroki prehajanja iz koda v kod. Včasih jih pogojuje predmet pogovora, včasih pa čustveno nabit izraz (ali skupina izrazov) sproži nadaljevanje pogovora v drugem jeziku. Vsekakor so ta prehajanja v primerih, ko gre za prehod iz prvega jezika v drugi jezik, precej podobna prehajanju iz ene vrste jezika v drugo, posebno v diglotičnih jezikovnih situacijah. Nekoliko kompleksnejša so v bilingvni situaciji, saj večkrat ne moremo z gotovostjo ugotoviti, zakaj je govorec prešel iz določene vrste prvega jezika v drugo vrsto drugega jezika (npr. iz slovenskega pogovornega jezika v italijansko narečje). Glavni razlog je verjetno v tem, da hierarhija in distribucija posameznih vrst jezika v obeh diasistemih nista povsem paralelni, pa tudi v nepopolnem obvladanju določene vrste jezika pri posamezniku. Niti ni nujno, da gre za nepopolno obvladanje višjih vrst jezika, nasprotno, večkrat je vzrok prehoda v drugi jezik prav nezadostno obvladanje nižjih vrst prvega jezika.

Čeprav vseh prehodov iz koda v kod ne moremo opravičiti z nepopolnim obvladovanjem diasistema lastnega jezika, saj ne moremo zanemariti posebnega učinkovanja tujih jezikovnih prvin, ki so zaradi tujosti čustveno bolj nabite kot domače, je pa vendarle res, da je frekvenca prehodov iz koda v kod nekako obrat-



no sorazmerna z obvladovanjem diasistema. Prav tako lahko tudi za interference trdimo, da je njihova frekvenca pri posameznem govorniku obratno sorazmerna količini domačih jezikovnih sredstev, ki jih posameznik poseduje.

Oboje, prehod iz koda v kod ter interferenco, lahko torej zaustavimo in omejimo tudi z utrjevanjem vseh vrst prvega jezika, z utrjevanjem zavesti o diasistemu. Ta pa se lahko povsem razvije le v skupnosti, ki živi polno, družbeno enakopravno življenje. Boj proti diglosiji in za bilingvnost mora torej potekati na dveh frontah: ustvarjati je treba pogoje za polno družbeno enakopravnost slovenske manjšine, kar je pogoj za njeno jezikovno enakopravnost, obenem pa mora skupnost svoj jezikovni razvoj zavestno usmerjati, saj je po drugi strani polno razvit jezik pogoj za polno življenje skupnosti.

**Stanko Kotnik**

Pedagoška akademija v Mariboru

## METODIČNI POGLED NA UČNO SNOV

Metodično gledati na učno snov pomeni poglobiti se vanjo z različnih vidikov in odkrivati njen didaktični smisel ter učno-vzgojne možnosti v raznih smereh in povezavah. Večinoma gre za izredno zahtevno in nemalokrat tudi samostojno delo, ki pa je pogoj za funkcionalno ter uspešno vključitev učne teme v učni proces in se precej poenostavljeno in shematizirano formalno izkristalizira v pisni učni pripravi.

Še posebej moram potrebnost takšnega lotevanja stvari poudariti za jezikovni pouk in ne nazadnje za njegov slovnični del. Učna priprava, ki bi nastala mimo nakazanega prizadevanja, bi bila le formalistična konstrukcija in za pristno zaživetje obravnavane teme kaj malo vredna, četudi bi bila izdelana na zunaj še tako skrbno in po priznanih didaktičnih točkah. Pravi metodični pogled pa žal ali na srečo nikomur ni dan vnaprej in v dokončni obliki — nasprotno, ob praksi in teoriji si ga mora učitelj nenehno ostriti, širiti in poglobljati, ga preskušati in utrjevati. Ob takem zavestnem odnosu pouk slovenščine nikoli ne bo postal samo bolj ali manj zanesljivo šablonsko opravilo.

Da ne bi izrečene načelne misli dalje razvijal presplošno in preabstraktno, jo bom skušal utemeljevati in osvetljevati ob konkretnem zgledu, pri tem pa mi menda ni treba posebej naglasiti, da ima vsako učivo svoje možnosti in zahteve. Za primer sem izbral slovnično snov, ki je po učnem načrtu na vrsti v 3. razredu osnovne šole, pozneje pa pri sistematičnih preglednih ponovitvah: **trdilni in nikalni stavki**. Tema se zdi na prvi pogled kar se da skromna in preprosta, in ker je zelo skopo in pomanjkljivo obravnavana v slovnica<sup>\*</sup>, jo tako odpravi tudi

<sup>\*</sup> Jezikovna vadnica za prve tri razrede pri nas menda še ni predvidena, delovni zvezek za 3. razred in metodični priročnik za učitelje pa sta šele razpisana.

večina učiteljev, ne da bi kaj prida premišljala o njenih morebitnih vendarle širših razsežnostih in celo — pasteh.

Pošteno se lahko ujamemo že pri najbolj nedolžnem primeru: Tonček hodi rad v šolo. Tonček ne hodi rad v šolo. (Jezikovna vadnica V, str. 33.) Iz takega ali podobnega zgleda neprevidno »izpeljana« razlaga (pravilo), da se v drugem stavku glagolsko dejanje zanikava, je namreč — napačna, česar pa se marsikdo niti ne zaveda. Saj Tonček vendarle hodi v šolo, čeprav ne posebno rad! Vsekakor možnost za nepričakovano zadrego pri pouku ob trčenju s kakimi bistrejšimi, naravno mislečimi samostojnejšimi učenci. Druga bi bila seveda, če bi se stavek glasil: Tonček ne hodi v šolo. Toda zdaj bi imelo »pravilo« le polovično veljavo in tako s tradicionalnim slovničnim pravilom tudi je.

Kaj se v kakem stavku zanika in kaj ter kdaj trdi, je sploh poglavje zase in bolj zapleteno, kot si hočemo priznati. Zato je najvarnejše preprosto reči: ti stavki so nikalni, ti pa trdilni. A če že hočemo podati pravilo, bi se dalo zagovarjati takšnote: Stavki, ki imajo glagol v nikalni obliki (ne plavam, nočem, nisem), so nikalni stavki, vsem drugim pa rečemo trdilni. Nepopolnih stavkov kot izjem pravilo seveda ne zajema. — Mislim da bi smel govoriti o nikalni obliki glagola, saj je to sistemsko jezikovno sredstvo in tudi pri analizi pripišemo nikalnico glagolu. To je nekaj drugega kot prejšnja neustrezna opredelitev, da se stavki po obliki delijo na trdilne in nikalne, kar bi imelo smisel le pri redkejšem tipu istopomenskih, t. i. »sumnih« vprašalnih stavčnih parov: Si me včeraj ti iskal? Me nisi včeraj ti iskal? Z določnim poimenovanjem bi tudi odpravili večne strokovne in terminološke zadrege ob tem pojavu (označevanje »zanikani glagol« ali »zanikani povedek« ne ustreza).

Prva in splošna zapoved za jezikovni pouk je torej, da morata razlaga in osnovno pravilo zares izhajati iz izbranih ponazorilnih zgledov, potrjevati pa ju morajo tudi nadaljnji primeri, dokler ne preidemo k morebitnim posebnostim ali izjemam, pač k snovni razširitvi. To zahtevo je treba celo še zaostri: začetni zgledi za neki jezikovni pojav ali slovnično kategorijo morajo biti praviloma ustrezno preprosti ter spoznavno povsem jasni in nedvoumni! Vse drugačno gradivo sme priti na vrsto šele pozneje, ko je osnovno znanje že utrjeno. Primeri, ob katerih se resno zamisli strokovno podkovan slavist, gotovo niso najbolj hvaležno učivo za običajno šolsko delo, vendar naletimo na take spodrsaljake žal tudi v učbenikih.

Posamezna učna tema je navadno del večje snovne enote ali sklopa in metodično premišljati o njej pomeni najpoprej ugotoviti njeno mesto in povezavo v širšem okviru učnega načrta. In kaj se nam odkrije za naš primer? Navpična snovna preglednica po razredih, narejena po učnem načrtu — nepogrešljivi učiteljev orientacijski delovni pripomoček — nam za stavek pokaže, da ga spoznavajo učenci v prvih treh razredih z vidika celote, v 4. razredu pa se začne členjenje na sestavne dele (stavčne člene). V konkretnem primeru nas mora najprej zanimati stavčna snov 2. razreda. Tu so se učenci seznanili z vrstami **stavkov po namenu** (prostih), kakor bi lahko smiselno poimenovali ta vidik, ki je ostal brez skupnega naziva, odkar smo se odrekli nepravilnemu »po vsebini«: da so pripovedni (izraz **povedni** v prejšnjih načrtih je bil boljši; Breznik jih v slovnici 1934 imenuje dopóvedni), vprašalni in vzklični. (Ta delitev se v resnici

v bistvu opira na osnovni **namen** stavkov: ali kaj samo povemo ali želimo pojasniti ali pa hočemo na druge tako ali drugače — s čustvom ali voljo — vplivati.)

In zdaj smo pri vprašanju, ki naj se ne zdi odveč: kako staro, znano snov in novo povezati? Pri bolj površnem razumevanju lahko namreč tudi vesten učitelj kaj hitro zagreši napako. Na začetku učne ure v 3. razredu bodo sicer formalno še ponovili stavke po namenu (pripovedne, vprašalne in vzključne), vendar nato brez prave zveze in ob drugih primerih prešli k trdilnim in nikalnim stavkom, kakor da bi šlo za nadaljnji vrsti, ki potrebujeta čisto svoje zglede, ne pa za drugačen raziskovalni vidik. O takšnem ravnanju sem se pogosto prepričal iz učnih priprav. A tudi skupno stavčno preglednico so mi učitelji radi sestavili takole: 1. pripovedni, 2. vprašalni, 3. vzključni, 4. trdilni, 5. nikalni, in šele po ugovoru so potem po daljšem premišljevanju večinoma našli pravo rešitev v tej ali oni grafični obliki (najpreprostejša je dopolnitev preglednice stavkov po namenu z zavitim oklepajem in navedbo »trdilni« in »nikalni«). Novi vzorec za časovno razvrstitev učne snovi v 3. razredu sicer že opozori na povezanost ene in druge teme ter medsebojno razmerje, vendar žal na manj zadovoljiv način, šele v drugem tednu obravnave trdilnih in nikalnih stavkov in v nerodni, neustrezni formulaciji (5. teden — trdilni in nikalni stavki, 6. teden — trdilni in nikalni stavki v različnih vrstah stavkov /v vprašalnih, vzključnih/). Ostaja pa vprašanje, kako je pri pouku v nadaljnjih razredih, ko to snov ponavljajo.

Pomanjkljivost izvira namreč iz naših slovnice, ki so se pri obravnavi trdilnih in nikalnih stavkov kar po vrsti (razen Toporišičeve) zadovoljevale s samimi povednimi zgledi, kar je pravo zvezo med obema vidikoma nehote zbrisalo in celo pretrgalo. Razumljivo je, da so učitelji gradivo v enaki obliki prenašali v pouk, saj so takšni slepi avtomatizmi neverjetno trdoživi in se jim le malokdo z lastnim premišljanjem postavi po robu. Menda nisem pri seminarskih preskusih na pedagoški akademiji nikoli doživel, da bi bil kdo ob tej temi izbral že kake druge primere razen povednih stavkov, čeprav so bili med študenti številni učitelji z dolgoletno prakso. Na vprašalne in vzključne (velelne) zglede pač niso bili pozorni, dokler niso bili posebej opozorjeni. Vsekakor je tu vplivala tudi preozka snovna usmerjenost. Zaradi pravilnega razumevanja in metodične gospodarnosti je torej treba delati z enotnim stavčnim gradivom (besedilom), ob katerem najprej ponovimo znanje o stavkih po namenu in zatem spoznamo še trdilnost ali nikalnost. Učenci se bodo tako jasno zavedali, da je stavek hkrati povedni in trdilni oz. nikalni itn. — da gre skupno za šest možnosti (tri pare), ki jih na koncu nazorno prikažemo še s preglednico.

Važno metodično vprašanje pri veččlenskih temah (naša ima dva člena, stavki po namenu ali naklon tri itn.) je zaporedje obravnave ne glede na to, ali se odločimo za navidez krajšo in »varnejšo« pot razlage ali pa se zanesemo tudi na zmožnosti in voljo učencev in jim privoščimo užitek samostojnejšega odkrivanja jezikovnih zakonitosti. Mimogrede: včasih kar ne moremo razumeti čudne obotavljivosti in nezaupljivosti nekaterih dobrih učiteljev, ko je vendar v praksi že zadostno potrjeno, da je bolj hvaležno prepustiti razredu aktivnejšo vlogo.

Splošne možnosti so tele: ločeno postopno spoznavanje snovnih členov v takem ali drugačnem vrstnem redu z ustreznimi prehodi in povezavami ali pa hkratni

prikaz, torej primerjalno soočenje. Sočasna predstavitev ima seveda svoje razumne meje glede na obseg in težavnost snovi, zato bo večkrat le delna. Zlasti v osnovni šoli se moramo po potrebi omejiti na prikladno izbrana členska para, medtem ko preostale člene pritegnemo pozneje. V našem primeru imamo torej na voljo tele možnosti za obravnavo: a) najprej trdilni stavki, nato nikalni; b) najprej nikalni stavki, nato trdilni; c) hkratna, povezana, primerjalna obravnavna. Kako naj se tu usmerimo? Povejmo kar takoj, da smo prispeli na razpoptje, kjer bi se morale poti opisnih slovniciarjev in učiteljev pretežno ločevati. Zadeli smo namreč na vprašanje **opaznosti jezikovnih pojavov**.

Če vsaj malo preišljamo o posameznih jezikovnih pojavih, kategorijah, oblikah, kar nehote ugotovimo, da nam nekateri močnejše silijo v uho, da v našem ustaljenem jezikovnem čutu bolj izstopajo, so torej opaznejši od drugih. To velja posebno še tedaj, kadar se ponavljajo zaporedoma, so nakopičeni in če se lahko dalj časa pomudimo ob njih, ker jih imamo pred seboj v zapisani obliki. Poenostavljeno rečeno: ene bi lahko uvrstili v skupino **opaznih kategorij**, druge med **neopazne**. Na tem objektivnem dejstvu (subjektivne različice odmislimo) mora graditi metodika pouka, verjetno pa je prav od tod prišlo veliko spodbud tudi jezikoslovcem.

Naravna pot pri pouku materinščine naj bi vodila od spoznavanja danih jezikovnih možnosti do sistematičnega slovničnega znanja, katerega del se nazadnje tudi avtomatizira. Postaje so torej jezikovno spoznanje — slovnično spoznanje — slovnično znanje (doseženo z učenjem, utrjevanjem, ponavljanjem). Uzaveščanje posameznih pojavov (kategorij) poteka po naslednjih stopnjah: a) začutenje, odkritje jezikovnega pojava, kategorije; b) ugotovitev zakonitosti, določitev oblik, slovnično poimenovanje; c) sistematizacija pojava, oblik.

Za učinkovitost pouka je posebej pomemben način prvega srečanja z novo snovjo. V jedru gre za metodični problem, kako naj učenci predvideni jezikovni pojav zares začutijo, ga takorekoč odkrijejo, in tu spreten učitelj plodno izrabljuje omenjeno lastnost opaznosti.

Če si s te plati ogledamo naš snovni primer, takoj ugotovimo, da trdilnost sama po sebi nikakor ni opazna lastnost in da s samimi trdilnimi stavki ni mogoče začeti odkrivati ničesar, pa najsi gre za metodo razlage ali razvijanja in reševanja problema. Drugače pa je z nikalnostjo. Ob enem zgledu bodo nanjo pozorni mogoče res le redki, toda če smiselno združimo več nikalnih stavkov, kar je tako običajno naše načelo, bo ta njihova skupna posebnost zagotovo postala očitna in je ne bo treba s prstom pokazati. Smiselno je potemtakem lotiti se teme z nikalnim besedilom, s trdilnim pa nikakor. Druga zanimiva možnost je hkratna obravnavna po posebnih zahtevah primerjalnega postopka z dvojniškim besedilom (gl. moje članke v Jeziku in slovstvu 1969 in 1971/72). Primerjalni prikaz imajo tudi vse slovnice, vendar njihov kratki opisni način ne ustreza našim metodičnim zahtevam.

Delovno izhodišče pri veččlenskih temah nam je torej vedno opaznejša kategorija, čeprav so v sistemu (v slovnica) na začetek praviloma postavljene bolj nevtralne, neopazne, npr. povedni stavek, trdilni stavek, povedni naklon, tvorni način. To pa seveda ne pomeni, da bomo spreminjali običajni vrstni red tudi

v skupnih pravilih in v preglednicah, ker nam gre le za učinkovitejše pridobivanje spoznanj. Tu se namreč potek metodičnega dela pri pouku meterinščine loči od obravnave iste snovi v tradicionalnih opisnih slovnica: pri aktivnem pouku z učenci zakonitosti lastnega jezika postopno odkrivamo kot nekoč jezikoslovci, šele temu samostojnemu uzaveščenju avtomatično rabljenih obrazcev pa sledi ureditev v običajno obliko slovnice sistema. Kako negotov postane izid, če se neke nove problematike lotimo ob neoprijemljivi kategoriji in še z nedomišljenim metodičnim prijemom, se lahko vsak prepriča iz obravnave povednega naklona v jezikovni vadnici za 6. razred. Imamo pa tudi potrdilo, da se kdaj ob taki kategoriji ne pomudi niti slovničar, saj celo Breznik navaja med nakloni samo velevnik in pogojnik, povednega pa nima, ker se mu pač ni zdel nič posebnega.

Metodično načelo **od opaznega k neopaznemu** je veljavno seveda tudi pri primerjalni obravnavi, vendar se tu zaradi **kontrastno** postavljenih členov uresničuje že samo po sebi, saj se v povezavi trdilni-nikalni stavki, povedni-pogojni naklon, vezalno-protivno priredje ipd. vsak gotovo najprej zaustavi ob drugem, oprijemljivejšem členu. A kako ravnati, kadar snov ne nudi opaznejšega člana, ker so vsi nekam nevtralnno izenačeni (npr. kategorija časa)? Odgovor je en sam: v takem primeru postane primerjalno druženje celo nujnost in pravilo, saj nam edino postavitev v opozicijo ustvari izhodišče za zanesljivo odkrivanje.

Ob tej priložnosti bi rad opozoril še na nekatere zunanje ovire za sodobnejši slovnici pouk. Tu in tam že učni načrt sam z razvrstitvijo v različne razrede ločuje snov, ki bi jo učinkoviteje obravnavali skupaj, npr. I. in II. samostalniško sklanjatev (pridobivanje pojma sklanjatve!) ali vrste pridevnikov in svojilni zaimek (vse v 4. in 5. razredu). To bi bilo dobro spremeniti. Več takih nevšečnosti je tudi v vzorcu za časovno razvrstitev snovi, ko so klasične primerjalne teme navedene ločeno v zaporednih tednih (osebek, povedek v 4. r., vrste priredij v 7. razredu). Ker pa vzorec ni obvezen dokument, ima vsak učitelj možnost za boljše rešitev, če mu seveda je kaj do nje. Potem gre še za vnaprejšnje objavljjanje načrtovanih učnih tem učencem za krajše ali daljše obdobje, ki se večkrat svetuje ali tudi zahteva. Samo po sebi to gotovo ni slabo in rodi zavestnejši odnos do dela in predmeta, vendar se bo moral prav učitelj meterinščine takemu sporočanju večkrat odpovedati zaradi učinkovitejšega pouka, saj brez presenečenj ni odkrivanja, je lahko samo učenje.

Če bi razumeli učni načrt z večino slovnice vred preveč zvesto po črki, bi bili kar prepričani, da smo zdaj problematiko naše učne teme izčrpali in z zadevo lepo opravili. V resnici pa smo zajeli šele polovico njene didaktične vsebine, medtem ko praktično pomembnejši del še čaka naše metodične pozornosti in razsodnosti. V slovenščini je, kot sicer vsi dobro vemo, z nikalnimi stavki spojena zanimiva jezikovna zakonitost, ki zadeva **predmet** in deloma **osebek**. Kak poznavalec učnega načrta bi mi zdajle utegnil ugovarjati, češ, zanikani predmet naj kar disciplinirano počaka na 4. razred, ko učenci sploh prvič zvejo, kaj je predmet in kaj sklon, obnašanje osebka pa še sploh ni do kraja strt slovnici oreh.

Snovno preHITEVANJE in dodajanje gotovo ne bi bilo umestno, vendar gre v našem primeru za nekaj čisto drugega — za lepo priložnost preskušati jezikovni

čut učencev in ga načrtno oblikovati v povsem določenem okviru. To pa je tako pomembno opravilo, da se mu učitelj ne sme izogniti, ker bi sicer izpostavil svoje delo pečatu formalizma. Zato mora urjenje zasnovati pretežno s tega vidika, torej kot sistem domiselnih vaj, ki bodo vsestransko zajele zadevne preme (tudi z zaimkom nihče, prislovom nikdar ipd.) in utrjevale pravilno rabo. Naj posebej opozorim na čut za besedni red, da se ne bi vaje izrodile v mehanično spreminjanje stavkov iz trdilnega v nikalnega in obratno. Kadar začne z učiteljico na čelu teči vse tako elektronsko gladko in enostavno, se tiho uklonijo tudi učenci z izrazitim jezikovnim poslušom, to smo videli pri nastopih.

Druga pozornost naj velja naravni povezavi slovničnega in **pravopisnega pouka**. Vemo, kdaj se nikalnica »ne« tudi v pisavi rada združi z glagolom — pri enozložnih oblikah in pri glagolih, ki nimajo tako otipljive glagolske vsebine. To je obenem prava priložnost za utrditev glagola. Če bi se pomembnosti takšnega utrjevanja zadosti zavedali, bi pozneje odpadla marsikaka zadrega in napaka.

V višjih razredih naj bi se učenec srečal še z nikalnostjo v zloženih stavkih. Tega pa v načrtu ni — in tudi v večini slovnice ne. Tako se nam vsem zdi, da gre za »posebnost« prostega stavka.

## V spomin

### EVGENIJA IVANOVNA RJABOVA

19. 7. 1925 — 12. 10. 1976

Po tritedenskem naglem, nezaustavljivem izgorevanju je 12. oktobra 1976 v Moskvi prispela do konca svojega življenja Evgenija Ivanovna Rjabova. Sovjetska akademija znanosti, njen institut za balkanistiko in slavistiko, je tistega dne dokončno zgubil odlično, zagnano znanstveno sodelavko, Slovenci pa tako dragoceno poznavalko in razširjevalko slovenske literature in kulture, kakor jih imamo le zelo malo v velikem svetu onkraj naših zemljepisnih in duhovnih meja. Njeno prevajalsko, popularizatorsko in literarnozgodovinsko delo za slovensko literaturo je bilo izredno; pravzaprav šele vsiljena retrospektiva, šele smrtna črta pod njenim življenjem in delom, razgrinja v vsej razsežnosti bogastvo in dragocenost njenih slovenističnih prizadevanj. — Saj smo, če smo le mogli, sproti glosirali njene literarnozgodovinske razprave, tudi njene prevode; toda to je bilo nekako spotoma, včasih kar celo bolj kurtoazno, nesistematično, pogosto tudi polemično: pisanje Zenje Rjabove pač ni bilo tiste rutinske vrste, ki se zadovoljuje z brezbarvno kompilacijo, marveč je iz njega ob vsej faktografski resnosti, razgledanosti in disciplini zmeraj znova žarela izrazita, nezamenljiva teza, ideja, in ta je kar spodbujala k pritrjevanju ali ugovarjanju. Zdaj je pod vsem zarisana črta in pred očmi se torej razgrinja celota.

Zenja Rjabova se je rodila 19. julija 1925 v Kalininu (prej Tver'); posluš za jezikovni izraz je bil v družini doma; oče je bil včlanjen v zvezo sovjetskih pisateljev, bil je znan novinar, dopisnik Pravde. Osemnajstletna se je sredi domovinske vojne (1943) s takšnim družinskim izročilom vpisala na slovanski oddelek moskovske univerze M. V. Lomonosova. Ko je študij 1948 končala, se je najprej zaposlila kot referentka-prevajalka na ministrstvu za zunanjo trgovino. 1949—1952 je študij nadaljevala kot aspirantka in 1956 ubranila doktorsko disertacijo o prozi Avgusta Šenoe; isto leto so ji dodelili

naziv kandidata filoloških ved. Že nekaj prej, 1954, je začela znanstveno delati na inštitutu za balkanistiko in slavistiko sovjetske akademije znanosti (AN SSSR), in sicer kot specializirana raziskovalka jugoslovanskih literatur. Z začetne kroatistike se je kmalu osredotočila v preučevanje slovenske, zlasti sodobne (20. stol.) literature; na začetku te specialistične preusmeritve je dlje časa študijsko bivala tudi v Ljubljani. Zelo kmalu je postala za ta del vodilna znanstvenica v SZ (ne da bi pri tem seveda kakorkoli podcenjevali delo Ryžove, Romanenka, Grimiča, Gileviča, Kravcova, Beršadske in drugih).

Njeno javno slovenistično delo je bilo nekako usodno zaznamovano s Cankarjem; s spremnima besedama k Cankarjevemu izbranemu delu (1958) in k prevodu romana Na klancu (1961) se je začelo, z razpravo o Cankarju in slovenski literaturi konec 19. in v začetku 20. stoletja v zborniku Literatura balkanskih in slovanskih narodov, 1976, in z nameranim nastopom na ljubljanskem simpoziju poleti 1976 se je končalo; in končno je ugasnila prav v Cankarjevem letu. Ta usodna povezanost s Cankarjem je gotovo razlozljiva iz njene naklonjenosti Cankarjevi socialni misli, njegovi proletarskosti, vsemu tistemu, kar je že Prijatelj svojčas imenoval umetniška prepsnitev Marxovega Manifesta; po drugi strani pa je bila Rjabova kot človek tako zelo subtilne narave, da jo je morala nadvse intimno privlačiti tudi druga — tiha, lirična, tenko osebno izpovedna plat Cankarjevega pisanja.

Med obema mejnikoma je napisala in objavila vrsto razprav, ki z marsikaterim posebnim člankom v sovjetski literarni enciklopediji (v veliki meri je njena zasluga, da je slovenska literatura v njej tako zelo zastopana) prepričljivo rišejo delovno osebnost te ruske zgodovinarke slovenske literature. Poglavitno pozornost svoje pronicljive raziskovalne volje je po Cankarju posvečala naši literaturi med obema vojnama (npr. razprava z označitvijo slovenskega »socialnega realizma« na proznem gradivu: v zborniku Formiranje socialističnega realizma v zahodnih in južnih literaturah, 1963; razprava o slovenski revolucionarni poeziji dvajsetih let je 1967 izšla v ukrajiniščini in ruščini; odličen je njen pregled slovenske literature iz časa med obema vojnama, ki je 1970 izšel v zborniku Zamejske slovenske literature 20. stoletja; razprava obsega čez 30 strani — prim. poročili v JiS XVII/1971-72, 32—34 oz. 86, ter avtoričin polemični odziv na prvo poročilo Pismo reviji Jezik in slovstvo, JiS XIX/1973-74, 66—70, ki je predtem izvirno izšel v reviji Sovjetska slavistika; dalje razprava o marksistični kritiki na Slovenskem v 20. in 30. letih, izšla 1972 v zborniku Formiranje marksistične kritike ..., prim. poročilo A. Logar-Pleško v JiS XVIII/1972-73, 232-33).

Če k tem ne prav izčrpnim zaznamkom prištejemo še drobne člančiče in dejanja, urejevanja in sourejevanja različnih antoloških zbornikov iz jugoslovanskih literatur (o Krleži, 1958; pripovedi jugoslovanskih pisateljev, 1959; sodobna jugoslovanska novela, 1965; izbor iz Bevka, 1971; slovanska lirika, 1974), pa številne umetniške prevode, ki vsak posebej razodevajo izreden literarni in jezikovni posluš (Cankar, Bevk, M. Kranjec, Krleža, Čopić in drugi), se vsaj približna podoba s tem počasi zaokroža.

In vendarle ne še odločilno zaokroži. Kajti že čisto na začetku bi morali spregovoriti o Ženji kot človeku, prijatelju, ki je bil slovenskemu znanцу, slavistu ali pisatelju v Moskvi zmeraj pripravljen urejevati vsakršne zamotanosti, ki ni bil le ambasador slovenske duhovne kulture, marveč kar ambasadorica Slovencev v Moskvi nasploh. Ni bržkone slovenskega slavista, ki se ne bi s svojih moskovskih obiskov kar se da lepo in prijazno spominjal toplih sprejemov, ki jih je Ženja, pogosto v družbi z zgodovinarcko Iskro Čurkino in slavistko Ljubov' Kurkino, pripravila; njeno stanovanje je bilo polno cvetja, umetniških slik, literature: ruske, slovenske, hrvatske, in gostoljubnosti; zrcalo njene osebnosti.

In končno še nekaj: pri vsem svojem delu za slovensko literaturo in ob svojem talentu je bržkone morala večkrat v samotnih urah premagovati dvome v smiselnost tega dela, to si lahko mislimo. Rodila se je in živila sredi kulturne sredine, ki premore v svojih nacionalnih okvirih veliko in pomembno literaturo; pa je vendar vso svojo življenjsko, duhovno, ustvarjalno, celo emocionalno moč posvetila slovenščini; s tem se je gotovo odločila za veliko, življenjsko duhovno tveganje, skrajno tvegano ekspedicijo. To ni bila majhna odločitev, zahtevala je veliko trajne moralne moči, ki jo je, danes vidimo, zmogla. Še zadnje ure ji je misel uhajala v slovenščino — kot očitno znamenje spo-

znanja, kako je navsezadnje tudi literatura zelo zelo maloobsežne narodne skupnosti lahko polna notranje, ustvarjalne, duhovne moči, veselja do življenja. V Ženji Rjabovi, v njeni življenjski odločitvi in v vsem delu, ki se je iz te odločitve tako bogato nateklo, ima slovenska literatura torej izjemno dragoceno samopotrtilo.

Tako naj ne zveni kot fraza, če za konec ugotovimo, da je za nas Slovence Ženja Rjabova 12. oktobra preminila le telesno; v resnici je tistega dne končala »bezzvremeno«, kakor se globoko smiselno in lepo reče po rusko, končala je nesmrtno; tako, da čas zlepa ne bo pokončal njenega dela in spomina, kakor je to storil z njenim telesom.

M. Kmecl  
Filozofska fakulteta v Ljubljani

### Seznam glavnih znanstvenih del E. I. Rjabove

1. Avgust Šenoa i ego roman »Krest'janskoe vosstanie«. 1956. (Kandidatska disertacija).
2. Roman Avgusta Šenoa »Krest'janskoe vosstanie«. — V: Literatura slavjanskih narodov 3. Iz istorii kritičeskogo realizma v literature narodov Jugoslavii. Moskva, Izd. AN SSSR 1958, str. 85—127.
3. Ivan Cankar (1876—1918). — V: Ivan Cankar: Izbrannoe. Pervod so slovenskogo. Moskva, GIHL 1958, str. 5—28.
4. Ivan Cankar i ego roman »Na ulice bednjakov«. — V: Ivan Cankar: Na ulice bednjakov. Pervod so slovenskogo E. Rjabovoj. Moskva, GIHL 1961, str. 228—237.
5. Uvodna študija k romanu A. Šenoa »Sokrovišče juvelira«, GIHL 1963.
6. K karakteristike »social'nogo realizma« v slovenskoj literature (na materiale prozy). — V: Formirovanie socialističeskogo realizma v literaturah zapadnyh i južnyh slavjan. Sbornik stat'ej. Moskva, Izd. AN SSSR 1963, str. 370—421.
7. Hudožestvennaja literatura. — V: Istorija Jugoslavii v dvuh tomah. Tom II. Moskva, Izd. AN SSSR 1963, str. 283—304. (Skupaj z M. B. Bogdanovom).
8. Slovenskaja revolucionnaja poezija 20-h godov. — V: Žovten i zarubižni slov. literaturi, 1967. (V ukrajinščini.)
9. Slovenskaja revoljucionnaja poezija 20-h godov. — Sovetskoe slavjanovedenie III/1967, št. 3, str. 12—21.
10. Osnovnye napravlenija v mežvoennoj slovenskoj literature. — V: Zarubežnye slavjanske literatury. XX vek. Moskva, Nauka 1970, str. 131—159.
11. Stanovlenie marksistskoj kritiki v Slovenii v 20-30-e gody. — V: Formirovanie marksistskoj literaturnoj kritiki v zarubežnyh slavjanskih stranah. Moskva, Nauka 1972, str. 248—285.
12. Ivan Cankar (1876—1918). — V: Ivan Cankar. Martin Kačur. Per. so slovenskogo S. Urbana. Moskva, Hudožestvennaja literatura 1973, str. 3—22.
13. O literature »izmov« i eë službe revoljucii. — Sovetskoe slavjanovedenie IX/1973, št. 3, str. 54—60.
14. Pismo reviji »Jezik in slovstvo«. — Jezik in slovstvo XIX/1973-74, št. 1/2, str. 66—70. (Odgovor na Kmeclovo oceno enote št. 10 v JiS XVII/1971-72, str. 32—34.)
15. Antologija N. N. Bahtina »Slovinskie poety«. — V: Russko-jugoslavskie literaturnye svjazi. Vtoraja polovina XIX — načalo XX veka. Moskva, Nauka 1975, str. 260—270.
16. I. Cankar i tečenija slovenskoj literatury konca XIX — načala XX v. — V: Literatura slavjanskih i balkanskih narodov, 1976.
17. Članki v delu Kratkaja literaturnaja enciklopedija. Moskva, Sovetskaja enciklopedija 1962—1975: Aškerc Anton, Vidmar Josip, Vodnik Valentin (t. 1, 1962); Gregorčič Simon, Jenko Simon (t. 2, 1964); Klopčič Mile, Kranjec Miško, Kreft Bratko (t. 3, 1966); Literaturovedenie — v Slovenii (t. 4, 1967); Murn-Aleksandrov Josip, Potrč Ivan, Prežihov Voranc (t. 5, 1968); Slodnjak Anton, Slovenskaja literatura (t. 6, 1971); Finžgar Fran (t. 7, 1972); Cankar Ivan, Šenoa Avgust (t. 8, 1975).



## Uredniško delo

18. Bevk, France: Sunduk s srebrom. Povesti i rassказы. Prevod so slovenskogo. Stavlenie E. Rjabovoj. Predislovie M. Ryžovoj. Moskva, Hudožestvennaja literatura 1971. 463 str.

Sodelovala je pri ureditvi:

19. Krleža, Miroslav: Izbrannoe. IL 1958.

20. Povesti i rassказы jugoslavskih pisatelej. I—II. Moskva, GIHL 1959.

21. Sovremennaja jugoslavskaja novella. Prevod s serbohrvatskogo, slovenskogo, makedonskogo. Predislovie S. Babenyševoj. Moskva, Progress 1965. 462 str.

22. Slavjanskaja lirika. UNESCO 1974.

GIHL = Gosudarstvennoe izdatel'stvo hudožestvennoj literatury

IL = Izdatel'stvo inostrannoj literatury

Gradivo nam je poslala I. V. Curkina iz Moskve.

Podatke je dopolnil, kolikor je bilo v ljubljanskih knjižnicah mogoče (razen enot 1, 5, 8, 16, 19 in 22), in dodal enote 12, 13, 14 in 17, Marko Kranjec, Filozofska fakulteta v Ljubljani.

## Jubilant

### SEDEMDESETLETNICA dr. OTONA BERKOPCA

Redki so ljudje, ki jih ena sama velika misel tako prevzame, da ji posvetijo vsa svoja ustvarjalna leta in ji služijo predano in neomajno. Tak je naš jubilar dr. Oton Berkopec. Odkar je kot mlad študent prišel v Prago, se je čutil dolžnega in poklicanega, da pomaga — kot pravimo — graditi mostove med narodi.

Doma iz Vinice v Beli krajini, kjer se je rodil 6. decembra 1906, se je po maturi na novomeški gimnaziji vpisal 1927 na ljubljansko slavistiko, toda že naslednje leto odšel s štipendijo, ki jo je dobil na priporočilo prof. Prijatelja, v Prago in tu dokončal študije z doktoratom na osnovi disertacije A. S. Puškin in srbska narodna pesem (1933). Hkrati je končal tudi višjo šolo za bibliotekarje. Še v študentskih letih se je na Murkovo pobudo 1929 zaposlil v praški Slovanski knjižnici kot referent za jugoslovanske književnosti in ta oddelek vodil do 1946. Kot eksternist je imel na praški univerzi lektorske kurze slovenskega jezika v letih 1935—1939 in znova 1945—1951, ko je bil lektorat začasno ukinjen. Po osvoboditvi je bil poldrugo leto (1946—1947) kulturni ataše na jugoslovanski ambasadi v Pragi, potem pa se je vrnil k svoji stroki in v praški Narodni in univerzitetni knjižnici vodil razne oddelke do 1958, ko je bil imenovan za znanstvenega sodelavca pri Slovanskem inštitutu Češkoslovaške akademije znanosti. Tu je organiziral retrospektivno bibliografijo slavik v češkem tisku, po ukinitvi inštituta in priključitvi bibliografskega oddelka k Inštitutu za jezike in literature pri Češkoslovaški akademiji znanosti pa je 1964 prevzel vodstvo bibliografskega oddelka slavik. Po njegovi zamisli naj bi ta oddelek izdelal specializirane bibliografije čeških stikov z drugimi slovanskimi narodi, vendar zaradi znižanja dotacij načrta ni mogel uresničiti ter je 1971 na svojo željo odšel v pokoj.

Od priznanj, ki jih je bil deležen dr. Berkopec, je treba omeniti vsaj izvolitev za dopisnega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti (1971) in za častnega člana Društva književnih prevajalcev Slovenije (1962).

Tradicionalna čustva, ki so jih gojili Čehi do slovanskega juga, so imela v času, ko je postala Praga dr. Berkopcu novi dom, tudi široko državno podporo. Nastajale so institucije, ki so imele nalogo poglobljati sodelovanje z drugimi slovanskimi narodi, še posebna pozornost pa je veljala Jugoslaviji, ki jo je Mala antanta čvrsto povezovala s

Češkoslovaško. Ena takih institucij je bila Slovanska knjižnica v Pragi, katere jugoslovanski oddelek se je pod Berkopčevim vodstvom razvil v največjo knjižnico jugoslovanske literature izven Jugoslavije.

Tu je nastalo in 1940 izšlo v ediciji virov za zgodovino medсловanskih stikov (pri Slovanskem inštitutu) Berkopčevo najobsežnejše delo, bibliografija prevodov in gradiva, nanašajočega se na češko in slovaško literaturo, gledališče, jezikoslovje in narodopisje v slovenskih, hrvatskih in srbskih knjigah in revijah med leti 1800 in 1935. Podobno je nameraval obdelati še nekatera druga področja, a mu je vojna to preprečila. V isti ediciji je izšla tudi njegova bibliografija o Masaryku pri Jugoslovanih (1937). V Pragi je izdal med drugim še bibliografijo s povojnim gradivom o Jugoslaviji (1956) in o prevodih iz jugoslovanskih književnosti (1965), v Ljubljani pa pod naslovom France Prešeren v češki literaturi bibliografijo in študijo o Prešernu pri Čehih (1964). Vse te bibliografije so nepogrešljiva pomoč vsem, ki raziskujejo naše medsebojne literarne in sploh kulturne stike.

Kot bibliotekarju so mu bili zlahka dostopni zakladi čeških knjižnic in arhivov. Iz njih je črpal zanimivo literarnozgodovinsko gradivo, toda spet z vidika medsebojnih stikov, od objavljanja in komentiranja korespondenc do obsežnih študij. Največ tega je izšlo v Slavistični reviji: Aškerčeva pisma Jaromíru Boreckemu (1959-60), Aškerčeva pisma Čehom (1974), Doneski k literarnim stikom Prešerna in Čopa s Fr. L. Čelakovskim in Fr. Palackim (1961-62), Kopitarjevi prepisi slovenskih ljudskih pesmi v zapuščini Josefa Dobrovskega (1961-62) in Delo Ivana Cankarja v čeških prevodih in v luči češke publicistike do 1918 (1969-71). V Dialogih pa je objavil članek Prežihov Pankráč v luči praških arhivov (1968).

Kljub temu, da je bil dr. Berkopec od mladih let ločen od domovine, ga tujina ni pogoltnila. Nasprotno, ves čas je sledil kulturnemu dogajanju doma in o tem poročal v češkem tisku. V Pragi sta izhajali zlasti dve reviji, ki so jima bili že zaradi njune usmerjenosti dobrodošli Berkopčevi informativni prispevki. Ena je bila Československo-jugoslovanská revue, ki je bila kot organ Češkoslovaško-jugoslovanske lige med obema vojnama v celoti namenjena seznanjanju javnosti z dogajanjem v obeh državah. Dr. Berkopec je nekaj let v nji tudi urejal rubriko literarnih novosti. Druga taka revija je bila Slovanský přehled, ki je izhajal od konca prejšnjega stoletja in so ga zanimale vse slovanske dežele. Poleg tega so prinašali Berkopčeve članke skoro vsi pomembni praški časopisi, največ pa České slovo, eden največjih dnevnikov, kjer je bil kulturni urednik njegov prijatelj pesnik Josef Hora. Po Berkopčevi zaslugi je bil češki bralec vrsto let dobro informiran o slovenskem in sploh jugoslovanskem kulturnem in posebej literarnem dogajanju. Napisal je stotine prispevkov, v katerih je poročal o novih knjigah, podajal v jubilejnih člankih in nekrologih portrete jugoslovanskih književnikov, pisal na temo medsebojnih stikov itd. Tu je treba omeniti še njegovo sodelovanje pri čeških in jugoslovanskih enciklopedijah, za katere je napisal več sto informacij s področja književnosti, zgodovine, umetnosti idr.

Ne smemo spregledati tudi spremnih besed in študij, ki jih je pisal h knjižnim prevodom v češčino, tako k antologiji slovenske lirike in jugoslovanskih ljudskih pesmi, k izboru Župančičevih in Kosovelovih pesmi, k Njogoševemu Gorskem vencu, Prežihovi Jamnici, Cankarjevi komediji Za narodov blagor, Kranjčevi Fari svetega Ivana itd., ali k prevodom v slovenščino, tako k romanu Svozilove-Johnove Visoka napetost, k Lado vemu Mačku Mikešu itd.

Dr. Berkopec je sam prevajalec, in to v češčino in slovenščino, pri pesniških izdajah pa je sodeloval s prevajalci-pesniki, ki sami niso dovolj obvladali slovenščine. Prevajal je Cankarja, Bevka, Pečjaka, Perocijevo idr. ter Olbrachta, Čapka, Langerja, Novega, Lado in druge. Dal je pobudo in sodeloval pri omenjenih antologijah in izborih, in če so slovenska literarna dela v zadnjih štiridesetih letih zastopana v češčini morda bolj kakor v drugih jezikih, je to v veliki meri zasluga Berkopčevega sodelovanja s praškimi založbami.

Slovenci nimamo v tujini človeka, ki bi svojo posredniško dejavnost usmeril na toliko področij, in to s tako velikim poznavanjem stvari in s tolikšno zavzetostjo, kakor je to delal in še dela dr. Berkopec. V svojih lektorskih kurzih in z osebnimi stiki pa je znal

pridobiti tudi nekaj mladih ljudi, ki so danes že cenjeni kot prevajalci in poznavalci slovenske književnosti.

Ob sedanjem Berkopčevem jubileju je izdala Študijska knjižnica v Novem mestu knjižico, v kateri je dr. Jaroslav Pánek ocenil svojega nekdanjega mentorja kot bibliografa, literarnega zgodovinarja, publicista in prevajalca, ter sestavil bibliografijo, ki s svojimi 638 enotami priča o izjemni plodovitosti tega našega zaslužnega rojaka. Knjižica je majhna oddolžitev dr. Berkopcu za njegovo dolgoletno požrtvovalno delo, ki ga enako cenijo Slovenci kakor Čehi. Skupaj z mnogimi prijatelji čestitamo dr. Otonu Berkopcu ob njegovi sedemdesetletnici in mu želimo, da bi lahko še dolgo nadaljeval delo, ki se mu ves predaja že domala pol stoletja.

Boris Urbančič  
Ljubljana

## Slovenščina v javni rabi

### POBUDE ZA SPOZNAVANJE IN UTRDITEV SLOVENSKEGA JEZIKA PRI DORAŠČAJOČI MLADINI V BENEŠKI SLOVENIJI\*

#### 1 — Uvodne pripombe

Da bi lahko prikazali pobude za spoznavanje in utrditev slovenskega jezika pri doraščajoči mladini v Beneški Sloveniji, moramo najprej na splošno ugotoviti, kako je s slovenščino pri mladih Benečanih.

Če nas kdo, tudi v dobri veri, vpraša, ali je slovenščina, ki se govori v naših hribih, jezik ali narečje, mu odgovorimo, da je jezik v smislu knjižnega jezika izrazno sredstvo, ki ga posameznik pridobi v šoli ter v družbenem in kulturnem udejstvovanju. Ob pomanjkanju teh dejavnikov pa ne moremo govoriti zgolj o knjižnem jeziku — to je o skupnih komunikacijskih in izraznih možnostih, ki vzpostavljajo odnos med različnimi narečnimi skupinami. Vendar pa navzočnosti knjižnega jezika v beneškoslovenskih dolinah ne moremo povsem zanikati. V Benečiji je sorazmerno razširjen slovenski tisk in druge oblike množičnega sporočanja, tudi stikov s Slovenci onstran meje ni malo. Vse to bi moralo močno vplivati na mlade in pospeševati pri njih umske operacije, ki iščejo podobnosti in razlike med knjižno slovenščino in narečjem.

Tudi brez pritegnitve zgodovinskih dejstev lahko ugotovimo, da imajo pobude za okrepitev slovenskega narečja ter pobude za razširitev poznavanja slovenskega pravopisa in drugih osnovnih elementov knjižne slovenščine pomembno oporo v živahnem delovanju beneških kulturnih društev ter v dejstvu, da se je v zadnjih časih začela v Furlaniji kompleksna politična debata o problemu manjšin sploh ter o slovenski manjšini še posebej.

Ta razvoj na kulturnem in političnem področju moramo torej upoštevati kot potreben pogoj za kakršen koli kulturni dvig Slovencev v Videmski pokrajini. Tudi vse tisto, kar bo v tem smislu storila italijanska država, kar bo hotela ali morala storiti, bo prav gotovo odvisno od kulturne aktivnosti na tem ozemlju, pa tudi od stališč krajevnih političnih formacij, ki se sedaj pozitivno razvijajo. Zato bi rad prikazal medsebojno odvisnost med političnimi in kulturnimi dejstvi ter možnostmi, da se organizirajo pobude za razširjanje in globlje spoznavanje slovenščine že izven uradnih ustanov.

#### 2 — Razširjenost slovenščine med doraščajočo mladino

Sedanje živo kulturno udejstvovanje, ki ga spremljajo prve pedagoške izkušnje z doraščajočo mladino, je nastalo v dokaj kritičnem trenutku. Čeprav je slovenščina pri mla-

\* Prispevek na tržaškem dnevu zborovanja slovenskih slavistov 14. okt. 1976.

dini in otrocih vsekakor prisotna, ne glede na starost in kraj, kjer otroci živijo, vidimo, da sta šolska obveznost do štirinajstega leta (pri ponavljalcih do petnajstega) ter razširjenost otroških vrtcev na vsem ozemlju po eni strani sicer izboljšali pogoje za šolanje na višjih stopnjah vse do univerze, po drugi strani pa sta pri naši mladini razširili govorne položaje, ki jih zapolnjuje italijanščina, ter omejili število tistih, ki jih zapolnjuje slovenščina. Pri tej distribuciji ne gre za aritmetični seštevek obeh jezikov, ampak za funkcijska razmerja med njima.

Tudi s kvantitativnega vidika moramo opozoriti, da zajema razširitev šolske obveznosti obdobje šestih let: gre torej za povečanje šolske obveznosti za sto dvajset odstotkov: petim letom osnovne šole se pridružujejo tri leta otroškega vrtca ter tri leta obvezne srednje šole, poleg teh pa še eno leto za morebitno ponavljanje v času obveznega šolanja.

Zgodnji začetek italijanskega izobraževanja v otroških vrtcih (pri treh letih ali celo prej) je praviloma povzročil, da v družinah starši, stari starši, bratje in sestre govorijo z otroki italijansko, in to tudi v tistih slojih in v tistih krajih, kjer prej ni bilo te navade. Na dvoriščih, v samotnih hišah, v hribovskih vaseh je torej šolsko izobraževanje rabo slovenščine pri najmlajših omejilo.

Na nižji srednji šoli, ki zajema mladino od enajstega do štirinajstega leta (včasih tudi do petnajstega ali še dlje), se okrepijo ideološki elementi in psihološki mehanizmi, ki jih je nastavila osnovna šola, in to v taki meri, da dokončno izoblikujejo tudi jezikovne navade.

Vse priložnosti v javnem in družabnem življenju širokih plasti prebivalstva, ki utrjujejo italijanščino kot izrazilo vsakdanjega in kulturnega sporazumevanja, bi zaslužile posebno obravnavo. Načrtovanje neke alternativne dejavnosti (danes izven institucij in brez sredstev, s katerimi je danes mogoče prodreti do širokih množic) s ciljem razširiti rabo slovenskega jezika med najmlajšimi, se nam v opisanih okvirih lahko pokaže kot zgolj poskus dobre volje ali kvečjemu kot dejanje, ki naj priča o naši eksistenci, a je brez možnosti za nadaljnji razvoj.

Pri tem pa je treba poudariti, da v tem trenutku pred nami ni drugačnih možnosti za širjenje slovenščine. Dejansko stanje (s svojimi zgodovinskimi razsežnostmi) onemogoča prisotnost slovenščine v šolah in javnih ustanovah. Tako je pot načrtovanja alternativnih dejavnosti ob šoli edina uresničljiva.

Čeprav so govorni položaji, ki jih zapolnjuje raba slovenskega narečja, zaradi učinkov podaljšanja šoloobvezne dobe močno omejeni, moramo ugotoviti, da poznavanje slovenskega narečja sledi določenim splošnim pravilom, ki so na prvi pogled zaradi številnih izjem protislovna.

a) Poznavanje slovenskega narečja pri otrocih je praviloma v sorazmerju z nadmorsko višino vasi, s tesnostjo in z dolžino dolin, z geografsko izoliranostjo posameznih krajev.

b) Pojavlja se težnja, da se aktivno obvladanje slovenskega narečja prevesi v zgolj pasivno sprejemanje.

c) Govorni položaji za rabo slovenskega narečja so doslej omejeni skoraj izključno na spontane družbene okoliščine, kot so družina, občevanje s starejšimi, neformalne skupine. Ti spontani kanali slovenskega sporočanja se lahko postopoma krčijo, kar siromaši izrazno moč narečja tudi pri mladini iz hribovskih vasi, še več, vpliva negativno na aktivno obvladovanje. To ima svoje posledice tudi na čas po šolanju.

### 3 — Vrednost in meje izkušenj zunaj ustanov

Na lanskem posvetovanju o slovenski šoli, ki ga je priredil Slovenski raziskovalni inštitut v Trstu, sem nakazal nekatere možne poti za zunajinstitucionalno utrjevanje in poučevanje slovenskega jezika v Videmski pokrajini. Predvsem sem opozoril na kulturne, ideološke in politične osnove, ki lahko vplivajo na prebivalstvo, da polagoma pristane na morebitne institucionalne pobude.

V tistem referatu sem skušal pokazati, kako je osnovni pogoj za vsak korak k slovenskemu izobraževanju v šolah uresničenje mreže izkušenj, ki lahko sproži čustveno, pa

tudi kulturno (torej zavestno in racionalno) dinamiko v družinah, vaseh in dolinah Beneške Slovenije.

Istočasno pa je treba na vseh nivojih opozarjati na možnosti, ki jih odpira poznavanje knjižne slovenščine v poklicnem življenju (založniška dejavnost, trgovina, poučevanje in podobno) ter predvsem pri razvijanju specialističnih študijskih dejavnosti, ki jih odpira zanimanje za kulture vzhodne Evrope (lingvistika, dialektologija, filologija in podobno).

Treba je torej pospeševati motivacije za uveljavljanje slovenščine ter ustvarjati v skupnosti psihološke, kulturne in praktične pogoje za razvoj slovenščine, ustvarjati osnovo za pristanek prebivalstva na rabo in poučevanje knjižne slovenščine v šolah.

Jasno je, da bomo to lahko dosegli samo po politični poti: delo kulturnih društev lahko sedaj le pripravi potrebne pogoje.

Pri tem se ne naslanjamo na kakšno abstraktno zastavljeno strategijo, saj lahko že v tem trenutku brez težav opazimo, kako skušajo dosedanje kulturne izkušnje pokriti širok lok problemov pedagoškega značaja.

Verjetno se vam vzbuja občutek, da hočemo predvsem razširiti že uresničene izkušnje in zajeti vanje vedno večje število mladih. Vendar gre za nekaj drugega: izkoristiti hočemo nove možnosti, ki jih te izkušnje odpirajo, in misliti na njih pomnožitev in rast; to pa bomo lahko dosegli z razširjanjem teh pobud po kapilarnih kanalih, ki doslej niso bili še dovolj preizkušeni in ovrednoteni.

Kaže se torej potreba po spremembi v kulturnem delovanju društev: njihovo ozemeljsko dejavnost bo morala dopolnjevati tudi specializirana dejavnost na posameznih področjih. Le tako bomo lahko imeli celosten pogled na pedagoško-didaktične probleme in jih obvladali.

#### 4 — Integracija kulturnih odnosov

Slovensko narečje torej ne more biti izhodišče za uvedbo knjižnega jezika. Narečje predstavlja danes pri nas slovenski jezik in otrok, ki lahko že v okviru samega narečja uresniči vrsto afektivnih, praktičnih, jezikovnih in kulturnih pridobitev, ga mora tako pojmovati. Trošenje energije bi bilo enostavno iskanje in ustvarjanje čimveč govornih položajev za slovenščino: zastaviti je treba program, ki bo sposoben uresničiti nov komunikacijski model. Ta bo spodbuden in dinamičen, v kolikor bo vključeval v premišljeno strukturirane situacije vraščene odnose.

Odnos *odrasli/otroci* ima s socialnega vidika nekatere ključne aspekte, kot so, na primer, *odnos starši/otroci* ali *učitelji/učenci*. Novi vzgoji odraslih (ki mora biti pretežno kulturna, psihološka, politična in praktična) bo ustrezala odgovarjajoča dejavnost pri mladih, da se bodo tako pridobitve obeh strani medsebojno dopolnjevale in preverjale.

Tako bo celo možno, da bodo sami otroci postali v sklopu družine (ali razreda) pravi moment preverjanja in celo stimuliranja. Prvi rezultati teh novih odnosov so, čeprav skromni, nedvomno zelo zanimivi predvsem na afektivni in emotivni ravni.

#### 5 — Permanentno izobraževanje odraslih

Za stalno izobraževanje šele začrtujemo prve sheme, ki nam jih narekuje opazovanje nekaterih premikov znotraj naše krajevne skupnosti, premikov, ki jih gotovo ne gre jemati kot nékaj, kar ni povezano s splošnimi družbenimi pretresi, ki jih povzročata emigracija in odhajanje iz poklica v poklic (kmetov v delavce, učiteljev v svobodne poklice).

Splošno, tudi pasivno pristajanje na programe, ki ščitijo narečno, etnografsko in izrazno izročilo, se je v zadnjem času zelo razširilo. Danes težko najdemo človeka, ki ne bi zavračal težen po popolnem izničenju etničnih in kulturnih posebnosti Beneške Slovenije.

V okviru stotin družin, ki jih danes dosegajo množične prireditve (kot na primer Kame-  
nica, Dan emigranta in tako dalje), se mora torej oblikovati tista skupina izobražencev,  
ki se bo lahko postavila kot ideološko vodstvo skupnosti in se tudi primerno kulturno  
pripravila. Skratka, danes se ne moremo več naslanjati samo na slovensko duhovščino,  
ki je bila tradicionalen dedič instrumentov kulture, temveč moramo na primernejši  
način slediti ideološkemu in političnemu pluralizmu Beneške Slovenije.

Seveda naj ima akulturacijski proces intelektualcev naše skupnosti značaj enotnega  
gibanja in naj se odvija v enotnih krožkih. Sestanki krožkov, razni seminarji, različna  
operativna srečanja (ob organizaciji množičnih prireditev, ob načrtovanju kulturne de-  
javnosti in političnih stikov, zadnje čase pa predvsem ob reševanju problemov naših  
vasi, ki jih je prizadel potres) — vse to je za nas tudi priložnost za rabo različnih  
zvrsti slovenskega jezika, pa tudi sredstvo za našo kulturno rast.

Najvažnejši moment preverjanja te rasti doslej ni bil toliko zasebni tečaj slovenskega  
jezika, ki do sedaj bodisi zaradi objektivnih kot tudi subjektivnih razlogov ni dal zado-  
voljivih rezultatov, kolikor predvsem trije ciklusi Benečanskih kulturnih dni (o jeziku  
v Škrutovem, o zgodovini v Podbonescu, o okolju v Špetru), ki smo jih prekinili po  
majskem potresu.

Z Benečanskimi kulturnimi dnevi smo v dokajšnji meri praktično ovrednotili slovenski  
jezik, najgloblje pa smo posegli v problematiko jezika v Škrutovem, ko so bila jezi-  
kovna vprašanja sam predmet predavanja in debat.

Teritorialno neomejeno izkustvo Benečanskih kulturnih dni je pobudilo stike med ljudmi  
iz različnih krajev, in to ne iz operativnih potreb, ampak na osnovi kulturnih interesov:  
zanimanja za jezik, zgodovino, okolje. Trije ciklusi predavanja, ki jih je organiziral št-  
udijski center Nediža, so nakazali mladim intelektualcem (študentom, učiteljem, profesor-  
jem, svobodnim poklicem) tista kulturna področja, ki jih šole zanemarjajo, čeprav ka-  
žejo mladi zanje živo zanimanje.

Ta dejavnost seveda ni zajela mas, ampak se je omejila na kulturne delavce, šolnike in  
študente, ki so ji ali delno ali v celoti sledili; tako se je tudi zunaj organiziranih kul-  
turniških skupin razširila ne samo zavest o bogatem kulturnem izročilu Beneške Slo-  
venije, ampak tudi poznavanje raziskovalnih modelov, ki so jih nakazala predavanja  
in ki bi jih bilo mogoče pri nas (tudi v šolah) posnemati pri različnih smereh dela ter  
ob enotnem gledanju na resničnost.

Mladina iz Nadiškega in Terskega področja že več let obiskuje tudi poletni seminar  
slovenskega jezika, literature in kulture v Ljubljani. Dejstvo, da so mladi pripravljeni  
začeti s sistematičnim študijem knjižne slovenščine, je izredno pozitivno, pa tudi rezul-  
tati so mnogo večji kot tisti, ki smo jih dosegli s tečaji slovenščine v Čedadu in Špetru.  
Tečajniki živijo petnajst dni drugačno življenje, prosti vsakdanjih skrbi, ustvarijo dina-  
mično skupino, in to ima pozitivne učinke tudi po povratku domov.

Nekateri teh mladih so pridobili precejšnjo kulturno zavest in so postali aktivni pri  
pošolskem pouku, ki ga organiziramo doma, ter pri drugih dejavnostih s šoloobvezno  
mladino. Vsaka praktična pridobitev znanja slovenščine (branje, pravopis, osnove obli-  
koslovja in skladnje) je dragocena, saj le s tem lahko nudimo otrokom globalno pri-  
sotnost našega učitelja.

Razpoložljivost krajevnih učiteljev je danes še zelo skromna in to je huda omejitev pri  
delu z doraščajočo mladino (v šolah in pri pošolskem pouku). Prav zaradi tega je ljub-  
ljanski seminar za nas temeljnega pomena.

6 — *Petje*

O pomenu emotivnih izkustev sem že govoril pred drugim avditorijem. V Nadiških do-  
linah delujejo številni pevski zbori, ki omogočajo mladini stik s slovenskim pesemskim  
izročilom, pa tudi, in niti ne tako zelo posredno, s slovensko govorjeno in pisano be-  
sedo. Z njo se seznanjajo tudi tisti mladinci, ki se doma niso naučili slovenskega na-  
rečja, in tisti mladi iz drugih krajev, ki živijo med nami.

Ta dejavnost je za nas zelo zanimiva, saj je petje emotivna in afektivna osnova nadaljnjih kulturnih izkustev (pri tem ne smemo prezreti tudi vključenosti posameznika v skupino), pa tudi osnova za funkcionalni odnos do otrok pri tistih mladincih, ki jih je mogoče pritegniti k didaktično-pedagoškemu delu. To funkcijo afektivne stimulacije in didaktične namenskosti opravljajo pevski zbori Rečan, Nediški puobi, Svet Lenart, predvsem pa zbor Pod lipo. In to ne glede na umetniške dosežke, ki so po kvaliteti visoki ter dostojno prikazujejo naše kulturno in izrazno izročilo. Vendar moramo opozoriti predvsem na povezovalno vlogo izraznih dejavnosti, ki se danes manifestirajo tako v zborovskem petju kakor v gledališču, ki ga ima danes tudi Beneška Slovenija.

#### 7 — Izrazne in didaktične dejavnosti za otroke

Študijski center Nediža je da sedaj zbral nekaj stotin tekstov, ki so jih v narečju napisali beneški otroci. Nekateri teksti so bili napisani pri šolskem pouku, nekateri na poletni šoli Mlada brieza, največ, več kot tri sto, pa je takih, ki so jih otroci napisali za natečaj *Moja vas* v letih 1974, 1975 in 1976.

Skoraj vsi narečni teksti (zanimati bi morali dialektologa) so napisani po pravilih italijanskega pravopisa, le nekateri si pomagajo tudi z znaki iz angleščine (ipsilon, dvojni v, es-ha za š in podobno) ali slovenščine (j, k ter diakritični znaki, ki pa niso vedno pravilno postavljeni). Včasih je način pisave zanimiva otrokova iznajdba. Opazujemo pa, da je pisava bolj »slovenska« pri večjih otrocih ter tam, kjer imamo naš pošolski pouk (na primer v Gorenjem Tarbilju) ali kjer razpolagamo z aktivnimi kulturnimi delavci (na primer v Matajurju, Trčmunu in drugje).

Besedila se razlikujejo tudi po vsebini ter predvsem po obliki, vendar te razlike niso vedno povezane z razlikami v letih. V nekaterih primerih opazimo, da je otrok osvojil šolske formule in stereotipe (tiste, ki mu v šoli pridobijo odobravanje in pohvalo učitelja) ter se tako oddaljil od pristnih slovenskih konstrukcij, ki so značilne za drugo skupino tekstov. Včasih pa se v obliki skrivajo posegi odraslega človeka ali vsaj približevanje vrednostnim merilom odraslih (staršev, učiteljev in tako dalje).

Razumska operacija, ki jo ta iniciativa vzbuja, je prehod od ustnega izražanja k pisnemu, kar ima za posledico zavest o možnosti uporabe novega pisnega jezikovnega kanala, namreč slovenskega, ter zavest o drugačnih grafičnih zahtevah tega kanala.

To pa je že nekaj drugega kot samo priložnost za rabo slovenščine. Vendar je tudi ta iniciativa zelo šibka, če je ne podpirajo tudi druge dejavnosti. Toda že dejstvo, da je otrok pisal v slovenščini, pa čeprav samo enkrat, je lahko za otroka pomemben trenutek v njegovem razvoju, posebno če se je to zgodilo v šoli; dodati moramo, da ima pri natečaju *Moja vas* to dejstvo tudi svoje družbene dimenzije in da se ti teksti tudi kapilarno razširijo med ljudi z izdajo izbora Vartac, ki na osnovi zanimanja, pristajanja in sodelovanja pomaga k spremembi odnosa odrasli — otroci.

S sodelovanjem strokovnjaka ponudijo otroci v primerni grafični obleki svoje tekste drugim otrokom in odraslim. Transkripcija narečnih tekstov v skladu s slovensko pravopisno normo ni ovira pri branju objavljenih tekstov, težave pri branju povzročajo kvečjemu razlike med rezijanskim, terskim in nadiškim narečjem.

Tudi krajevni tisk bi lahko bil (do neke meje tudi je) primeren posrednik cele vrste pobud. Težave so le s tem, da bi otroci sami postali subjekt, da bi bil v samem središču izrazne dejavnosti. Zdaj ima Novi Matajur v načrtu mesečno stran za otroke. Pri tej strani bi morali sodelovati otroci sami, saj so predvsem v Nadiških dolinah že ustvarjeni pogoji za tako delo.

Poskusil sem le orisati pedagoško vrednost pobude *Moja vas*. S političnega vidika je pomembno dejstvo, da lahko ta pobuda prodira v družine ter vedno manj plaho tudi v šole, kjer razpolagamo s politično in kulturno angažiranimi učitelji.

Vsaka pobuda mora biti usmerjena k neki višji stopnji. *Moja vas* ne more iti dalje od tega, da izpopolni svojo mrežo, da se kapilarizira, da si pridobi nove položaje v družinah in po šolah. Gre za že definirano strukturo, čeprav se dá vanjo vključiti še mnogo prvin, ki naj jo izpolnijo.

Vendar nakazuje Moja vas številne možnosti razvoja izven njenih lastnih struktur ter postaja tako osnova za nove pobude. To pa je najvišji dosežek vsake uresničene pobude.

Ob stalnem naraščanju števila udeležencev je študijski center Nediža trikrat organiziral poletno šolo Mlada breza (v Dolenjem Tarbilju leta 1974, v Matajurju leta 1975 ter letos spet v Dolenjem Tarbilju).

Prvo leto se je poletne šole udeležilo osemindvajset otrok, naslednje leto petinpetdeset otrok, letos pa kar sto in šest otrok. Mlado briezo smo organizirali na način seminarja, ki je obsegal tudi povsem formalne lekcije slovenskega jezika ob sodelovanju strokovnih kadrov iz Ljubljane.

Ne bomo se tu spuščali v ugotavljanje stopnje znanja slovenščine, ki so ga otroci pridobili. Bolj važno je dejstvo da je to bila resnična šola, njena didaktična dejavnost pa je slonela na okolju, na življenju vasi in njenih problemih, na kulturni stvarnosti in na jeziku. Redakcija narečnih tekstov, branje Vartca, tiskanje časopisa, narečno petje, raziskovanje okolja, rekreativne dejavnosti: vse to je pomagalo, da se Mlada brieza kot globoka izkušnja vtisnila globoko v notranjost vsakega otroka.

Mlada brieza pomeni tudi pomemben napredek v odnosih med družinami in skupino okrog Nediže, saj predpostavlja zaupanje družin v predlagani program ter v najširši čut odgovornosti naših didaktičnih delavcev, ki so jim starši zaupali svoje otroke. Izrecna prisotnost pouka slovenskega jezika nam dovoljuje trditev, da dozorevajo v Nadiških dolinah nove možnosti, ki jih bomo morali upoštevati.

Še nekaj moramo pripomniti: posebno letos smo dosegli precej sodelovanja tudi s strani mladih deklet, učiteljic ali dijakinj špeterskega učiteljišča, ki so delale skupaj z našimi izkušenimi vzgojiteljicami ter s slovenskimi učiteljicami iz Trsta in Ljubljane. Prisotnost teh špeterskih deklet (nekatero med njimi ne obvladajo niti slovenskega narečja!) kaže na pozitiven razvoj odnosa družin do kulturnega dela teh deklet, ki so, vsaj nekatere, prvič sodelovale pri naših pobudah.

Mlada brieza 1976 je bila za Nadiške doline zelo opazen dogodek: pokroviteljsko Zdravstveno-psiho-pedagoškega konzorcija iz Vidma, sodelovanje videmske pokrajinske uprave (kar je prvi pozitiven odgovor na debato o manjšinah v pokrajinskem svetu decembra lani), bogate povezave z okoljem ter projekcije te pobude na širše ozemlje s pomočjo družin, številnih vzgojiteljev ter mladih ljudi, ki so prihajali v Tarbilj tudi zaradi družabnega življenja — vse to je množica elementov, ki jih bomo lahko usmerjali k novim rezultatom.

Velike tehnične in organizacijske težave, nezadostna ali neprimerna didaktična podkovanost mladih krajevnih učiteljic, pa tudi omejena sredstva, s katerimi razpolagamo, nam narekujejo kritično diskusijo v okviru skupine Nediža. Spontane napetosti, organizacijski napor, načrti o vključevanju v vas in okolje bodo predstavljali osnovne elemente za nadaljnje možnosti razvoja te pobude. Pozitivno je, da se že danes pripravljamo na prihodnje poletje. Gradnja hišic »Suzica«, ki jih bomo čez zimo dodelili družinam, ki jim je potres poškodoval domove, je že stvarnost.

Na gradbišču delajo fantje in dekleta, učitelji in delavci iz naših vasi, katerim so se pridružili člani Sindikata slovenske šole iz Trsta in Gorice. Tako se fizično delo veže z bodočimi kulturnimi programi ter s pomočjo ljudem iz slovenskih vasi, ki jih je prizadel potres.

Bližje šolskemu življenju, časovno daljše ter usmerjene k realni pomoči pri reševanju šolskih problemov otrok ter k razširjanju poznavanja osnov slovenskega knjižnega jezika (ali ustnega in pisnega izražanja v slovenskem narečju) so pobude za pošolski pouk. Razen pošolskega pouka v Gorenjem Tarbilju so take pobude naletele na mnogo vrstne težave, pomislimo samo na primere Barda, Ukev in Mašer.

Neponovljivi uspeh šolskih skupin, ki so delovale v šestih vaseh špeterske občine po predčasnem koncu šolskega leta na potresnem področju do konca junija, je sad hitre in učinkovite akcije.



Vrsta odstopanj v občolskem značaju teh skupin, ki so bila potrebna, je dovolila stik med ideološko, kulturno in politično različnima skupinama, ki bi sicer lahko vsak trenutek zavzeli nasprotujoča si stališča ter tako povzročili neuspeh.

Maja in junija so člani študijskega centra Nediža delali pod šotori, pod lopami, na dvoriščih državnih šol ter v samih učilnicah in tako sledili vsem šestim skupinam (pa tudi skupini v Gorenjem Tarbilju), ob tem pa skušali pridobiti čim več otrok in vzgojiteljev. Ni zgolj slučaj, če se je k Mladi briezi, ki je bila avgusta, prijavilo pet in štiri-deset otrok iz špetske občine in če je krepka skupina otrok iz Gorenjega Barnasa delovala pri natečaju Moja vas.

Tudi v Gorenjem Tarbilju, kjer je že več let nekajmesečni pošolski pouk in kjer je maja in junija letos delovala šolska skupina s pomočjo vzgojiteljic iz Trsta, so se skoraj vsi otroci odločili za udeležbo na Mladi briezi, kjer so pokazali, da popolnoma obvladajo kulturni aparat, ki so ga pridobili pri pošolskem pouku.

Jasno je, da je treba pošolski pouk, ki je lahko od kraja do kraja različen glede na programe in na stopnjo povezanosti z uradno šolsko dejavnostjo ter tako sledi načelu postopne rasti ter sprotnega preverjanja odziva pri ljudeh, valorizirati, saj so dani pogoji za razmah te dejavnosti, posebno če bo uradna šolska dejavnost še vnaprej tako pomanjkljiva in če bo politično življenje omajalo tradicionalno zaprtost.

### Sklep

Menim, da sem v prvem delu tega referata nakazal nekatere splošne metodološke smer-nice. To me neke obvezuje formalnega sklepa. Vsekakor mislim, da gotovo nisem iz-črpal problematike, ki jo bomo lahko razvijali in poglobljeno analizirali na kakem specifičnem seminarju ter z opazovanjem dinamik, ki se pojavljajo na terenu samem. Metodološke raziskave naletijo tu na tolikšno število spremenljivk, da ni lahko po-stavljati enačb.

Zdaj pa se mora predvsem skupina naših didaktičnih delavcev zares uresničiti kot vo-dilna pedagoška skupina z vsemi potrebnimi povezavami v kulturnem življenju ter v sami šoli.

Paolo Petricig  
S peter Slovenov

## Metodične izkušnje

### ODPRAVLJANJE NAJBOLJ POGOSTIH JEZIKOVNIH NAPAK

Vsak učitelj slovenščine želi naučiti učence osnovnih zakonitosti materinega jezika in jim tako omogočiti primarno in jasno izražanje. Pot do zaželenega cilja je dolga in naporna. Najprej je treba ugotoviti osnovne pomanjkljivosti v izražanju učencev, pri čemer nam najboljše služijo šolske naloge.

Nekajletno sistematično zapisovanje napak iz šolskih nalog, ki so jih pisali učenci poklicne šole, je dalo zanimive rezultate. V vseh letnikih — v prvih več, pozneje manj — se pojavljajo podobne pravopisne, oblikoslovne, skladske in slogovne pomanjkljivosti.

Naj naštejemo najprej pravopisne napake:

— napačna raba predlogov s, z, k, h (z samimi rožicami, z tatvinami, z trdim delom, z teto, z sestro, z travo; k kolegici, k ginekologu);

— prilikovanje po zvenu v pisavi, negotovost pri pisanju lj, nj (zveski, obras, bradstvo, precednik, negdo, klopčič, droptinice, odpadki, glazba; življenski, nadalni, nadaljni, nadalnji, prejšni, bolši, trpljenje, zvonjenje, nedelski, nejevolno, smetnak, pretresliv, plučnica, vožna);

- napačno postavljanje vejic;
- napačno pisanje narekovaja v dobesednem govoru;
- negotovost pri pisanju skupaj in narazen (nebi, nevem, nemorem; zato — za to).

Od oblikoslovnih napak se najpogosteje ponavljajo:

- napačna raba dvojine pri ž. sp. (nisva dolgo hodile, pred seboj sva zagledale, bile sva bolj boječe, s prijateljico sva šle);
- negotovosti pri rabi srednjega spola (vprašanje, na katerega ne dobim odgovora; na ta dva vprašanja ne najdem pravega odgovora; polja so stale; vrata so se počasi odprle; pred dvema leti; na vse vprašanja; naslednjo leto; sonce me je opeknel);
- napačna raba nedoločnika in namenilnika (pojdi pomiti posodo; mora ga spoštovat; treba naju bi bilo presest; nekaj za jest; imeli sva si veliko za povedati; imajo precej zemlje za obdelovati);
- napake pri glagolih moči, morati (prej ga nismo morale imeti; mogla sem čakati na drug avtobus);
- napačna raba povratno-svojljnega zaimka (Srečala sem mojo nekdanjo prijateljico. — Hotela sem ji predstaviti moje starše. — Vedno se spomnim mojih otroških želja.).

Največ skladijskih napak nastane zaradi predolgih, nesmiselno razvrščenih stavkov, v katerih velikokrat manjka glavni stavek ali misel (Kajti imeti prijatelja, dobrega, iskrenega in takega, da razume tudi težave drugih, je verjetno malo. — Res pa je, da zemlja domača ni prazna beseda, naj spregovori naslednja zgodba, ki jo vem iz domačega kraja. — Mnogo gorja, preprirov in v začetku srečnih družin propade samo zaradi denarja. — Ko ni bilo nobenega doma, sem sklenila, da bom še malo poležala. — Ker smo danes vsi tako razvajeni in hočemo vsak dan svež kruh, drugače ga ne jemo.).

Od slogovnih nerodnosti se pojavlja ponavljanje istih besed, predvsem prislova pa, povratno-osebnega zaimka si, kazalnega zaimka ta. Vedno bolj se vriva samostalniško izražanje namesto glagoskega (je padla v bolezen; oče je imel upanje; začelo se je s popraviljanjem poljskih pridelkov; dobila sem slutnjo; poskušal je pobege; delali sva skupaj risbe; dobila sem pohvalo od Nuše; izreka čestitko; nudi pomoč; pade v nezavest; v času vojne; je bila v upanju; imela je zamudo; imeli so nesrečo).

Vseh napak naenkrat ne moremo odpraviti, lotiti se jih moramo sistematično. Najprej obravnavamo lažje probleme, npr. predloge s, z, k, h in prilikovanje. Učencem razložimo, kaj je prilikovanje po zvenu in zakaj nastaja; povemo, da ga Slovenci v pisavi ne upoštevamo. Naštujemo tudi izjeme. Pri vsaki uri jezikovnega pouka, pri spraševanju pravila utrjujemo s praktičnimi primeri.

Vejico lahko dobro naučimo šele takrat, ko učenci razumejo zgradbo stavka. Pomaga tudi stalna vaja (nareki, postavljanje manjkajočih vejic v že pripravljene tekste). Dobesedni govor je povezan z razumevanjem vsebine. Marsikdo premege govora ne razume, ker ne loči spremnega stavka od dobesednega govora (v spremnem stavku ga motijo glagoli, ki izražajo govor). Kakor hitro postane učencu jasno, kaj je dobesedni govor, gre pri postavljanju narekovaja le še za izurjenost, ki jo dosežemo tako, da stavke z dobesednim govorom večkrat napišemo na tablo. Vadimo tudi odvisni govor.

Pri oblikoslovju se najprej lotimo napačne rabe nedoločnika in namenilnika, nato pa drugih napak. Učenci najteže dojamajo rabo povratno-svojljnega zaimka.

Mnoge pravopisne in oblikoslovne pomanjkljivosti, predvsem pa skladijske napake, izvirajo iz premalo razvitega logičnega mišljenja učencev, zato je treba razvijati zlasti to.

Neurejen stavek napišemo na tablo in ga skupaj popravimo, učencem pa damo dodatne naloge (npr. pisanje stavkov z vezniki ko, ker, kjer in z oziralnim zaimkom ki). Organiziramo tudi medsebojno pomoč. Domače naloge slabših učencev večkrat popravimo. Učenci veliko pridobijo, če poslušajo dobre spise. Treba jim je seveda razložiti, zakaj je kak spis dober. Marsikateri učenec v poklicni šoli misli, da za pisanje ni sposoben, zato slovenskega jezika ne mara. Takega učenca je treba spodbujati in mu pomagati,

da doseže vsaj skromen uspeh, zlasti pa ga je treba prepričati, da se pisanja spisov lahko naučimo, če le hočemo.

Nastete napake iz šolskih nalog kažejo, da precej učencev s končano osemletko ne obvlada osnovnih pravopisnih zakonitosti. Vzroki za tako stanje so različni. Verjetno učenec v osnovni šoli marsičesa ni dobro razumel; lahko je slišal nekatere stvari predgovod ali pa mu snov ni bila razložena dovolj nazorno in privlačno. Učenec mora predmet vzljubiti, šele potem se ga bo z veseljem učil in dobro razumel. Vsako predelano snov moramo utrjevati, toda ravno utrjevanja in ponavljanja je v šolah premalo.

Urška Snedic  
Tekstilni center v Kranju

## *iz dela Slavističnega društva Slovenije*

### **Neznano slovensko narodnoosvobodilno pesništvo 1941—1945\***

Sistematično zbiranje in obravnavanje NOB pesništva 1941—1945 se je začelo na ljubljanski slavistiki v seminarju prof. dr. Borisa Paternuja l. 1971. Doslej je pri temi sodelovalo trideset študentov, trenutno pa je v delu dvajset nalog s tega področja. V teh petih letih so bili v štiriindvajsetih slovenskih muzejih pregledani arhivi z zbirkami NOB, obdelave čaka le še Novo mesto. Hkrati je ves ta čas teklo intenzivno delo v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. S posebno skrbnostjo iščemo v zamejstvu, na italijanski strani s pomočjo študentov, ki študirajo v Ljubljani, na avstrijski pa s posredovanjem Slovenskega znanstvenega inštituta v Celovcu.

V muzejih ali drugih ustanovah zbrano pesemsko gradivo je pravzaprav le izhodišče za delo na terenu. Naslednja važna faza dela je *poizvedovanje za avtorji*. Želimo jih najti čim več, že zato, da bi mogli najdena besedila čim popolneje dokumentirati, saj so brez imena ustvarjalca in uokvirjena v čas in prostor kot človek brez doma ali osebne izkaznice, čeprav je res, da je ob estetskem doživljanju pojava drugotnega pomena. Hkrati nas zanima, če morda avtorji še sami domá hranijo kaj verzificiranega iz časa NOB. Izkušnje kažejo, da je večina intimistično naravnanih pesmi v zasebnih predalih, medtem ko je udarnih in budniških največ v javnih arhivih.

Pot do avtorjev ni lahka, v začetku je polna stranpoti, ovinkov in slepih ulic. Toda brezuspešno to delo ni. Povpraševati začnemo na temelju pomanjkljivih podatkov ob pesmih in že med pregledovanjem arhivskega gradiva si je pametno zapisovati tudi imena raznih funkcionarjev iz

časa NOB, ker je zanje ponavadi lažje zvedeti in utegnejo biti dobri pomočniki pri razvozlanju psevdonimov in iskanju drugih podatkov. Koristni pripomočki so sezname borcev v knjigah, ki opisujejo zgodovino posameznih vojaških enot in ne nazadnje telefonski imenik in popisnice prebivalstva. V zadnjem času smo naprosili za posredovanje tudi uredništvo TV 15, ki je prav za naše potrebe odprlo posebno rubriko.

Tako je bilo doslej zbranih in arhiviranih okrog 6.000 besedil, ki so razen redkih izjem vsa presneta, tj. kseroksirana. Kar najbolj mogoče se držimo *načela o avtentičnosti besedil*, namreč, da so arhivirana taka, kot so nastala v letih 1941—1945.

Vsako besedilo posebej je dokumentirano na priloženem popisnem listu, kjer so vprašanja o pesmi (njena prva vrstica, naslov, nastanek, hranilišče, morebitne uglasbitve) in rubrike za podatke o avtorju (rojstni podatki, njegova funkcija v partizanski enoti, kraj internacije ipd., takratni in današnji poklic in sedanji naslov).

Ko je to urejeno, pesemsko gradivo razvrščeno in pregledane morebitne objave v dosedaj izdanih zbirkah, pride na vrsto *spremni komentar*, ki prvi opozarja na posebnosti zbranega gradiva, npr. na avtorje, ki se dvigajo nad povprečje, na odstotke o razmerju posameznih pesniških oblik, kitic, verzov in rim ter na izjemne stilne učinke. Posebno dragocene so predstavitve dokumentov, ki pričajo o medvojnem pesniškem delovanju in o organizaciji kulture sploh. Končno sledi seznam najboljših besedil.

Zaradi čim večje vsklajenosti dela, obvladovanja pesemskega gradiva samega in

\* Prebrano na zborovanju slovenskih slavistov v Portorožu 13. oktobra 1976.

sprotnega pregleda nad opravljenim delom so uvedene tudi tri kartoteke, in sicer: kartoteka pesmi, kartoteka avtorjev in kartoteka glasil.

Te kartoteke omogočajo sprotno kontrolo pri delu. Če se kje kaj zatakne, in to ni tako redko, saj je veliko dela v raznih ustanovah in na terenu, pa tudi usklajevalnih določil, ki se jih je treba držati, so določene stalne tedenske ure za vse, ki se v zvezi s tem želijo o čem pogovoriti. Prva faza dela gre h kraju. Delo v arhivih muzejev in drugih ustanov se končuje, mislimo pa, da še nismo prišli do vsega gradiva na terenu.

Res je, da so se tudi na priporočila član-  
kov v Delu, Borcu, TV 15 in v oddaji Še  
pomnite tovariši marca letos odzvali posamezni avtorji in imamo trenutno okrog  
sedemdeset naslovov iz vse Slovenije, največ  
iz Ljubljane, na katere se še nismo  
obrnili. Toda to še zdaleč ne pomeni, da  
smo prišli do vseh avtorjev.

Zato predlagamo, da bi pri pokrajinskih slavističnih društvih ustanovili sekcijo, katere člani bi poskušali ugotoviti, ali je na njihovem področju kaj pesemskega gradiva iz NOB še ohranjenega, in ga tudi evidentirali. Gre predvsem za odkritje zasebnih hranilišč pri posameznikih. Zanimajo nas:

#### 1. pisani viri

to so rokopisi pesmi, ki jih avtorji iz različnih vzrokov marsikdaj niso objavljali. Pri tem je enako dobrodošlo eno samo besedilo, kot če jih je že kar za celo zbirko. In spet ni nujno, da jih hranijo le avtorji sami, lahko jih imajo tudi njihovi domači ali vojni tovariši, ker jim je določeno besedilo posvečeno ali če so avtorji padli ali umrli že po vojni.

#### 2. tiskani viri

a) glasila iz NOB, v katerih so objavljene

posamezne pesmi ali sestavki o kulturni politiki in podobnem.

b) poveljna lokalna in tovarniška glasila, v katerih je avtor z določenega področja objavil tudi pesem iz časa NOB, sicer verjetno že opiljeno ali predelano, toda nič ne dé, original mogoče še hrani.

#### 3. ustni viri

mogoče zna kdo kako pesem iz tega časa na pamet in čisto mogoče je, da še nikjer ni zapisana. To najraje velja za kakšne hudomušne verze. Posebej se je treba zanimati za t. i. ljudske pesnike, ki svojih pesmi ne zapisujejo.

Pri tem velja poudariti, da nikakor ne gre le za pesmi, ki so nastajale v partizanskih enotah, zaporih in koncentracijskih taboriščih, ampak tudi za pesmi, ki so jih pisali ilegalci na terenu, izgnanci npr. v Srbiji, slovenski vojaki v nemški vojski, če gre v njih za simpatije do NOB.

Primerno bi bilo, da bi, kjer je to mogoče, vodstvo teh sekcij prevzeli tisti naši kolegi, ki so tako delo že opravljali v okviru svojih študijskih obveznosti, saj so z načinom dela že dobobra seznanjeni. Nikakor pa to ni nujno. Pri poizvedovanju bi mogli sodelovati tudi dijaki srednjih šol in učenci zadnjih dveh razredov osemletke. Verjetno bi bila smiselna povezava z zgodovinskimi krožki na šolah, ki so ponekod prav živi, in s terenskimi organizacijami združenj zveze borcev. Mogoče bi se dalo pripraviti posebne razpise ob krajevnih ali republiških praznikih. Vodje teh sekcij bi bili v stalnem stiku z zadolženimi za to delo v Ljubljani, ki bi jim bili kadarkoli in kakorkoli pripravljeni pomagati. Tako bi z združenimi močmi morda le prišli do besedil, ki so se našemu dose-danjemu iskanju še izognila.

Marija Stanonik  
SAZU v Ljubljani

## VSEM SLAVISTIČNIM DRUŠTVOM V SLOVENIJI

Spoštovani!

Ljubljana, 12. 11. 1976

Na zadnjem slavističnem zborovanju v Portorožu (13.—16. 10. 1976) je bil sprejet sklep, da se pri krajevnih slavističnih društvih ustanovi *sekcija za pomoč pri zbiranju slovenskega NOB pesništva 1941—1945*.

V zvezi s tem Vas prosimo, da nam vsaj do konca 1. 1976 sporočite zamisel o izvedbi akcije na področju Vašega slavističnega društva in naslov sodelavca, ki je prevzel odgovornost za njeno uresničitev. Potrebno je, da se z njim konkretnije dogovorimo o njej z željo za njen uspešen potek.

Referat Marije Stanonikove o zbiranju in obdelavi tovrstnega gradiva (= neznanega NOB pesništva 1941—1945), ki je bil prebran na portoroškem srečanju s prošnjo za Vaše sodelovanje, bo objavljen predvidoma v tretji številki Jezika in slovstva 1976/77. Mogoče Vam bo pri načrtovanju dela v zvezi z omenjeno témo v primerno pomoč. Z zaupanjem pričakujemo Vaš odgovor in Vas tovariško pozdravljamo!

Sodelavka:

Marija Stanonik, asist.

Nosilec téme:

prof. dr. Boris Paternu